

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН,
БІЗНЕСУ ТА ТУРИЗМУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Конкурентні переваги українського агроекспорту до країн ЄС»

Виконавець: Сударенко Валерія Сергіївна, група МЕВ-401

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент,
кафедри міжнародних економічних
відносин, бізнесу та туризму ФМВ НАУ
Гура Світлана Миколаївна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Леся ПОБОЧЕНКО

«__» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Сударенко Валерії Сергіївни

1. Тема роботи «Конкурентні переваги українського агроекспорту до країн ЄС» затверджена наказом ректора від «26» березня 2024 р. №441/ст.
2. Термін виконання роботи: з 13 травня 2024 року по 16 червня 2024 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання українського агроекспорту до країн ЄС, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економіки України, Національного банку України, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених, ресурси мережі Інтернет, дані та звіти міжнародних організацій: Міністерства сільського господарства США (USDA), Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), Організації Об'єднаних Націй (ООН), Світового банку (СБ), СОТ, МВФ, міжнародних аграрних компаній: Syngenta, Bayer AG, BASF.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні аспекти конкурентних переваг агроекспорту, дослідження структури та динаміки українського агроекспорту до країн ЄС, проблеми українського агроекспорту до країн ЄС в умовах військової агресії.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 7 таблиць та 6 рисунків.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.03.2024	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	25.03.2024	Виконано
3.	Розкрити теоретичні аспекти конкурентних переваг агроекспорту	06.05.2024 – 12.05.2024	Виконано
4.	Проаналізувати структуру та динаміку українського агроекспорту до країн ЄС	13.05.2024 – 19.05.2024	Виконано
5.	Визначити проблеми українського агроекспорту до країн ЄС в умовах військової агресії	20.05.2024 – 26.05.2024	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.05.2024 – 30.05.2024	Виконано
7.	Оформити кваліфікаційну роботу та пройти перевірку на плагіат	31.05.2024	Виконано
8.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	01.06.2024	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	03.06.2024	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	03.06.2024	Виконано

8. Дата видачі завдання: «25» березня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____

(підпис керівника)

Гура С.М.

(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____

Сударенко В.С.

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Конкурентні переваги українського агроекспорту до країн ЄС»; 85 сторінок, 7 таблиць, 6 рисунків, 86 літературних джерела.

Перелік ключових слів (словосполучень): ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, ФАО, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ, ІНДЕКСИ ЦІН, ПРОДОВОЛЬСТВО, АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС (АПК), РИНОК ЗЕРНОВИХ, ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, СВІТОВІ ЕКСПОРТЕРИ, РИНОК ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ.

Об'єкт дослідження: агроекспорт України до країн Європейського Союзу.

Предмет дослідження: конкурентні переваги українського агроекспорту до країн ЄС.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС.

Методи дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз і групування, факторний аналіз, економіко-математичного моделювання, економіко-статистичний, графічний та інші.

Отримані результати та їх новизна: полягає у розкритті деяких питань щодо дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС в умовах війни, а саме ідентифікації основних конкурентних переваг українського агроекспорту, аналізу ринкових тенденцій та вимог ЄС, визначення бар'єрів для українського агроекспорту та розробка рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності.

Значущість виконаної роботи та висновки: дослідження та аналіз проблем та пріоритетних напрямків розвитку конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС в умовах військової агресії.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати при написанні звітів щодо дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС в умовах війни.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	10
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРОЕКСПОРТУ	10
1.1. Теоретичні засади формування конкурентних переваг	10
1.2. Особливості регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом	17
1.3. Отримання конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ДИНАМІКИ УКРАЇНСЬКОГО АГРОЕКСПОРТУ ДО КРАЇН ЄС	32
2.1. Аналіз експорту сільськогосподарської продукції України до країн Європейського Союзу	32
2.2. Оцінка змін географічної та галузевої структури українського агроекспорту до країн ЄС в умовах війни	42
2.3. Сучасний стан та тенденції розвитку експорту продукції АПК до країн ЄС в умовах повномасштабного вторгнення росії	50
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО АГРОЕКСПОРТУ ДО КРАЇН ЄС В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	58
3.1. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах євроінтеграційного процесу	58
3.2. Проблеми експорту сільськогосподарської продукції України до країн ЄС в умовах війни	63
3.3. Перспективи та рекомендації щодо розвитку експорту агропродовольчих товарів у ЄС у воєнний та повоєнний період	71
ВИСНОВКИ	77

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ
ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС є надзвичайно актуальним з кількох причин. Аграрний сектор відіграє ключову роль в економіці України, а Європейський Союз є одним із основних ринків збуту для української сільськогосподарської продукції. Розвиток та підтримка конкурентоспроможності агроекспорту до країн ЄС має стратегічне значення для економічного зростання України.

Україна володіє значним потенціалом для збільшення обсягів агроекспорту завдяки своїм природним ресурсам, великій земельній площі та сприятливим кліматичним умовам. Дослідження конкурентних переваг сприятиме виявленню нових можливостей для подальшого розвитку аграрного сектору.

Європейські ринки відомі своєю високою конкурентністю, і українські виробники змушені конкурувати з численними виробниками з різних країн. Розуміння власних конкурентних переваг допоможе українським компаніям зайняти більш вигідні позиції на цих ринках.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та введення звільнення митних зборів підвищили значення стандартів якості та безпеки продукції для українських експортерів. Дослідження конкурентних переваг дозволить зрозуміти, як українські виробники можуть відповідати цим стандартам і використовувати їх як перевагу.

Україна перебуває у складній геополітичній ситуації, що може впливати на її торговельні відносини з ЄС. Розуміння конкурентних переваг допоможе підтримувати стабільні торговельні зв'язки та зменшити вплив геополітичних чинників на експорт.

Отже, дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС має важливе значення як для економічного розвитку України, так і для її міжнародних торговельних відносин. Це дозволить не лише зміцнити позиції на

європейських ринках, але й забезпечити стабільність та зростання аграрного сектору в умовах глобальної конкуренції.

Аграрний сектор є одним з ключових елементів економіки України. Він забезпечує значну частку ВВП країни та є основним джерелом валютних надходжень через експорт сільськогосподарської продукції. Висока конкурентоспроможність українського агроекспорту може сприяти економічному зростанню та стабільності країни.

Україна має стратегічне партнерство з Європейським Союзом, що закріплено в Угоді про асоціацію. Це партнерство відкриває широкі можливості для експорту української продукції на ринки ЄС, які є одними з найбільших та найрозвиненіших у світі. Дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту сприяє ефективному використанню цих можливостей.

ЄС є одним з найбільших імпортерів аграрної продукції у світі. Зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію в країнах ЄС, особливо на екологічно чисту та органічну продукцію, відкриває додаткові можливості для українських виробників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування й функціонування продовольчого ринку розглядалися в роботах таких вітчизняних дослідників, як Баранчик І., Бойко В., Березін О., Гайдуцький П., Горькавий В., Губський Б., Дем'яненко М., Дерев'янку Є., Дудар Т., Заєць Є., Задворний А., Збарський В., Імас І., Лазня В., Лукінов І., Олійник Я., Пасхавер Б., Ревенко М. та інших.

Окремі питання, пов'язані із формування інституцій та механізмів регулювання та захисту агропродовольчого ринку висвітлено у дослідження вітчизняних науковців В. Андрійчука, В. Боднара, О. Варченко, А. Діброви, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Нестерчук Ю., Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавирі, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін.

Відаючи належне науковим працям вітчизняних і зарубіжних учених щодо досліджень конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС, але

доцільно зауважити, що дослідження питань щодо розвитку аграрного комплексу України в контексті експорту до країн ЄС в умовах війни не можна назвати вичерпними.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення **таких завдань:**

- розкрити теоретичні засади формування конкурентних переваг;
- визначити особливості регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом;
- з'ясувати отримання конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів;
- проаналізувати експорт сільськогосподарської продукції України до країн Європейського Союзу;
- оцінити зміни географічної та галузевої структури українського агроекспорту до країн ЄС в умовах війни;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції розвитку експорту продукції АПК до країн ЄС в умовах повномасштабного вторгнення росії;
- дослідити забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах євроінтеграційного процесу;
- визначити проблеми експорту сільськогосподарської продукції України до країн ЄС в умовах війни;
- визначити перспективи та обґрунтувати рекомендації щодо розвитку експорту агропродовольчих товарів у ЄС у воєнний та повоєнний період.

Об'єктом дослідження є агроекспорт України до країн Європейського Союзу.

Предмет дослідження є конкурентні переваги українського агроекспорту до країн ЄС.

Методи дослідження. З огляду на поставлені задачі, робота виконана за допомогою системного аналізу, сукупності загальнонаукових та спеціальних наукових методів. Метод аналізу включає в себе детальний аналіз фінансових звітів підприємства, таких як баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про грошові потоки. Шляхом аналізу цих звітів можна визначити рівень ліквідності, виявити проблемні області та визначити потрібні заходи для їх вирішення. З метою розкриття сутності теми дослідження були використані методи: аналіз та синтез було використано при дослідженні наукової літератури, метод систематизації допомагав при формуванні підходів та виокремленні подібності думок, метод порівняння використовувався при аналізі міжнародних стандартів та вітчизняних положень, а метод узагальнення допоміг при формуванні висновків на основі виявлених переваг та недоліків на досліджуваному підприємстві.

Джерельною та статистичною базою роботи є матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій (Ernst&Young, KPMG, The WEF Global Competitiveness Report, World Investment Report, McKinsey&Company, PricewaterhouseCoopers, A.T. Kearney, Deloitte, Bain & Co), дані міжнародних рейтингів компаній Boston Consulting Group (BCG), Fortune Global 500, Forbes, щорічні звіти Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), МБРР, МВФ, СОТ, Світового банку та відповідні сайти в Internet, а також дані Державної служби статистики України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях:

Сударенко В.С. Проблеми експорту сільськогосподарської продукції України до країн ЄС в умовах війни / XV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 25 квітня 2024 р., НАУ, м. Київ. С.73-76.

Сударенко В.С. Проблеми транзиту українських сільськогосподарських товарів через територію Польщі / XXIV Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених "ПОЛІТ. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ", секція «Розвиток міжнародних економічних відносин в контексті війни в Україні», 4 квітня 2024 р., НАУ, м. Київ. С.158-159.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 7 таблиць та 6 рисунків. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 102 найменування на восьми сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРОЕКСПОРТУ

1.1. Теоретичні засади формування конкурентних переваг

Сучасний стан економічного розвитку характеризується динамічними змінами зовнішнього та внутрішнього середовища, зміною вимог споживачів до характеристик товарів і послуг, посиленням конкуренції, яка має свої конкурентні переваги та недоліки для кожного суб'єкта господарювання. В умовах невизначеності та суттєвих змін бізнес має це враховувати та адекватно на них реагувати. Крім того, для досягнення більшої економічної вигоди та залучення більшої кількості споживачів необхідно досліджувати дії конкурентів і використовувати конкурентні переваги в їх діяльності. Конкурентні переваги повинні забезпечувати унікальність продукту та його стійкість до викликів зовнішнього середовища та задовольняти специфічні потреби споживача. Особливої уваги заслуговує процес створення конкурентних переваг на основі постійного моніторингу ринкової ситуації та позицій конкурентів на ньому з урахуванням змін споживчих смаків та уподобань [24].

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств є головною умовою створення міцних конкурентних позицій економіки України, особливо в умовах війни в державі, яка суттєво уповільнює темпи її економічного розвитку та зумовлює подальший поступальний розвиток підприємств, мережі та регіони зупинено. Вплив кризи на розвиток українських підприємств сильно відчувається не лише у зниженні темпів виробництва окремих підприємств, їх переміщенні чи

ліквідації в інші регіони країни, а й насамперед у відсутності подальшого стратегічного бачення. Їх перспективи розвитку та конкурентні позиції на ринку.

Тривала еволюція терміну «конкурентні переваги» виявила різні тенденції поглядів на їх трактування. Деякі вчені пов'язують цей термін із конкурентоспроможністю та вважають, що конкурентні переваги – це, насамперед, наявність певної позиції підприємства на ринку, зумовленої економічними, соціальними та політичними факторами. М. Портер трактує конкурентоспроможність як «...перевагу одного підприємства порівняно з іншими, здатність суб'єкта ринку бути на одному рівні з конкуруючими там суб'єктами».

Підхід Портера до генерування альтернативних стратегій ґрунтується на твердженні, що стійкість позицій підприємства на ринку визначають витрати виробництва й продажу продукції, унікальність товару, сфера конкуренції. Першим кроком до вибору стратегії розвитку є уточнення природи конкурентної переваги підприємства. Портер вважав, що конкурентну перевагу можна визначити за двома показниками:

- перевага у витратах виробництва (продуктивність);
- перевага у максимальній ціні продажу (ринкова сила);
- виявляють основні чинники успіху для конкретного ринку товару чи сегмента;
- уточнюють сильні й слабкі сторони СГЦ за цими чинниками;
- вивчають сильні й слабкі сторони пріоритетного конкурента за тими ж чинниками тощо.

На основі отриманої інформації підприємство визначає конкурентну перевагу, в якій воно займає найкращу позицію, приймає рішення про досягнення такої переваги в певній галузі та намагається нейтралізувати переваги конкурентів. Однак при розробці конкурентної стратегії підприємство стикається з проблемою вибору, де конкурувати: на всьому ринку чи в окремому його сегменті. Цей вибір можна зробити за допомогою схеми залежності між часткою ринку та прибутковістю підприємства, запропонованої М. Портером [11].

Компанії, які не мають можливості завоювати лідерство на ринку, повинні зосередити свої зусилля на певному сегменті і прагнути зміцнити свої позиції відносно конкурентів. Успіху часто досягають великі підприємства зі значною часткою ринку, а також відносно невеликі вузькоспеціалізовані підприємства. Схильність малих підприємств копіювати поведінку великих підприємств, не враховуючи реальних можливостей, призводить до втрати ними конкурентних позицій.

Основна заслуга М. Портера полягає в тому, що він відкрив два шляхи досягнення оптимального функціонування підприємства на ринку: виробництво продукції з найменшими витратами в галузі або диференціація продукції (послуг) відповідно до потреб. Споживач готовий заплатити за них високу ціну. Підприємства можуть вибрати ці стратегії для широкого ринку або для вузького сегмента, на якому зосереджена їх економічна діяльність.

Однак, на нашу думку, конкурентні переваги мають багато спільних рис із терміном конкурентоспроможність, проте це різні категорії, які мають різний прояв. Інша група представників висувають думку, що конкурентні переваги мають тісний зв'язок із потенційними можливостями та характеризують їх як – передбачувані можливості підприємства, фірми, компанії здійснювати і нарощувати у майбутньому прибуткове виробництво товарів і послуг, що у перспективі формує конкурентні переваги на підприємстві [12].

Багаторічна еволюція розвитку терміна «конкурентна перевага» багато в чому схожа з еволюційними етапами тлумачення поняття «конкуренція». Основні компоненти цього терміна змінювалися з часом. Так, у XVIII столітті відомий вчений А. Сміт підкреслював, що основою конкурентної переваги є ціна будь-якої компанії. Пізніше, у XX столітті, група вчених виділила такі важливі якості конкурентної переваги: фактори виробництва, вимоги конкурентного середовища, підприємницькі здібності, людський фактор та ефективність використання ресурсів.

У сучасних реаліях науковці стверджують, що конкурентну перевагу можна охарактеризувати як сукупність таких основних компонентів: ефективність використання ресурсів; інтелектуальний потенціал; ступінь

конкурентоспроможності. Цей зв'язок характеризує неоднозначність і різноманітність конкурентних переваг у господарській діяльності будь-якого підприємства, а також економіки в цілому. Розглянемо найвідоміші трактування поняття «конкурентна перевага».

Іванов Ю.Б. під конкурентними перевагами слід розуміти позитивні відмінності підприємства від конкурентів у короткостроковій перспективі та забезпечення виживання за рахунок пошуку нових можливостей і швидкої адаптації в довгостроковій перспективі. зміна середовища та конкурентних умов.

Конкурентна перевага - це рівень ефективного використання наявних у компанії типів ресурсів, які є зовнішніми (засновані на чудових якостях продукту, що створюють цінність для покупця) і внутрішніми (засновані на перевагах компанії щодо витрат виробництва, нижче конкурентів), такі визначення дають науковці Должанський І.З. та Загорна Т.О. [27].

С. Вовчок та Л. Слюсарева визначили складові, що забезпечують рівень конкуренції:

- конкурентоспроможність продукції (якість, ціна, споживчі переваги та рівень задоволеності);
- конкурентоспроможність ресурсного потенціалу (рівень техніко-технологічної оснащеності, виробничо-сировинної структури, кадрового потенціалу та фінансово-інноваційних можливостей);
- конкурентоспроможність організаційного потенціалу та системи управління (форма управління та власності, організаційна структура, структура та функції управління, механізми управління, гнучкість та ефективність управління);
- конкурентоспроможність інформаційно-маркетингових і комунікаційних зв'язків (внутрішня і зовнішня інформаційна система з постачальниками, споживачами, інвесторами, потенційними клієнтами).

Узагальнюючи можна стверджувати, що конкурентні переваги – це:

- унікальні ресурси, якими володіє підприємство;
- стратегічно важливі для сфери бізнесу, які дають змогу перемагати в конкурентній боротьбі;

- висока компетентність підприємства в певній сфері, яка надає найкращі можливості;
- перемагати конкурентів, залучати споживачів і зберігати їх прихильність до товарів підприємства;
- будь-яка ексклюзивна цінність, якою володіє підприємство та яка надає йому перевагу над конкурентами;
- ключові фактори успіху – від них залежать досягнення на ринку, конкурентні можливості, прибутковість підприємства.

Конкурентні переваги закладені в продукції компанії та її подальшій реалізації на світовому ринку. Позначається реалізація продукції, яка має конкурентну перевагу над іншими суб'єктами господарювання. Важливість конкурентних переваг у господарській діяльності кожного підприємства породжує необхідність визначення їх вартості різними методами. На практиці використовуються різні методи аналізу конкурентних переваг, але найбільш поширеними є методи, що характеризують ринкову позицію підприємства (товару).

Визначення конкурентоспроможності взаємопов'язане з визначеннями понять «конкурентоспроможність», «конкурентні переваги», «конкурентний потенціал».

Термін «конкуренція» розглядається у вузькому та широкому розумінні. У першому випадку латинське слово contest означає «перегони» або «зіткнення». У широкому розумінні конкуренція — це конкуренція, боротьба між виробниками товарів і послуг за кращі, економічно вигідні умови виробництва і реалізації товарів [15].

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» дано наступне визначення: «економічна конкуренція (конкуренція) - змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [10].

Конкуренція – це явище в економіці, яке є рушійною силою розвитку суспільства. Споживачі, недорогі ресурси, кваліфіковані спеціалісти, боротьба за

ринок збуту – спонукає до ефективного господарювання та пошуку оптимального поєднання «потреби-ресурси-результат» [10].

Конкуренція – поняття, характерне для соціально-економічних систем з елементами ринкової економіки. Планова економіка, яка не передбачає боротьби за споживача, спрямована на виробництво фіксованої кількості товарів і послуг за певний період часу та відсутність конкуренції.

Завдяки інтеграційним процесам у світовому співтоваристві така країна, як Китай (приклад планової економіки), є одним із лідерів у виробництві та реалізації своєї продукції. Такі результати можливі завдяки вдалому поєднанню конкурентних стратегій із принципами планової економіки. Гнучкість, адаптивність, процеси глобалізації та східна філософія мислення призвели до лідерства Китаю у світовій торгівлі [22].

Основоположник класичної концепції конкуренції А. Сміт вважає вільний ринок шляхом до добробуту нації, а конкуренцію розглядає як невід’ємний елемент ринкового механізму, категорію поведінки, коли «окремі продавці та покупці змагаються на ринку за вигідні умови купівлі-продажу». Він назвав конкуренцію «невидимою рукою», яка координує діяльність усіх учасників ринку.

А. Сміт вважав, що конкуренція виступає як сила, яка повертає ринок у точку рівноваги через механізм взаємодії попиту та пропозиції. Сама точка рівноваги була ним визначена як «сума переваг і недоліків різного використання праці і капіталу». А. Сміт створив модель досконалої конкуренції і довів, що за таких умов можна максимально задовольнити потреби не лише споживачів, а й виробників. Тут постає питання рівня конкуренції. Адже підприємства, регіони, кластери, країни, асоціації країн конкурують або намагаються досягти найвигідніших позицій у своєму оточенні.

Процес створення конкурентної переваги досить складний, тривалий і неоднозначний для різних підприємств, тому залежить від низки факторів, починаючи від розміру підприємства та його наявного ресурсного потенціалу, до галузевих характеристик і стану конкуренції [36].

Конкурентні переваги - це унікальні сильні сторони підприємства по відношенню до його конкурентів, які поєднують найкращі елементи ведення бізнесу, такі як маркетинг, використання технологій, організація діяльності на інноваційній платформі, тобто все, що створює продукт або надання ексклюзивних послуг, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства [25, с. 6].

Конкурентні переваги – це конкретні форми і процеси адаптації факторів виробництва до зовнішнього середовища, створені в результаті творчих зусиль людей, зосереджених у процесі праці, що сприяють синергії та забезпечують вищу цінність продукції, ніж у цих конкурентів [26].

Конкурентні переваги – характеристики підприємства з певним конкурентним статусом та ефективним використанням конкурентного потенціалу, які забезпечують переваги над конкурентами [27].

Конкурентні переваги – це набір ключових факторів успіху, які відрізняють суб'єкт господарювання від конкуруючих бізнесів, що забезпечують йому стабільну конкурентну позицію на ринку [28].

Конкурентні переваги, на думку К. О. Кучкової, це здатність забезпечити конкурентоспроможний розвиток підприємства завдяки сформованому конкурентному потенціалу.

Основними характеристиками конкурентних переваг є безперервність впливу, тобто процес надання конкурентних переваг має бути постійним, а таргетування – забезпечення конкурентних переваг має узгоджуватися зі стратегічними цілями компанії. Проте конкурентну перевагу та конкурентний потенціал підприємства не можна ототожнювати, оскільки конкурентний потенціал – це здатність підприємства забезпечувати певну перевагу над своїми конкурентами, але для реалізації наявного потенціалу необхідні й інші фактори впливу. Постійні зміни зовнішнього середовища та умов діяльності підприємств спонукають їх до пошуку нових методів забезпечення конкурентних переваг [29].

Формування конкурентних переваг – це процес постійного моніторингу за численними складовими внутрішнього і зовнішнього середовищ діяльності підприємства, який має певний алгоритм здійснення. Так, відправною точкою

формуванню конкурентних переваг має стати аналіз ресурсного потенціалу підприємства, наявних у нього переваг та слабкостей, оцінки фактичної позиції підприємства на ринку. Обравши бажані конкурентні переваги, необхідно оцінити чинники впливу на їх забезпечення, від чого залежатиме достовірність оцінки конкурентоспроможності та конкурентних переваг [29].

Таким чином, конкурентна перевага повинна мати такі ознаки:

- відносність – виявляється лише при порівнянні кількох підприємств;
- динамічність – можливість змінюватися;
- адаптивність – можливість пристосування;
- стійкість – здатність зберігатися протягом тривалого періоду;
- ефективність – отримання фінансового ефекту від її забезпечення.

Теоретичні засади формування конкурентних переваг базуються на різноманітних підходах та концепціях, які виникали в галузі стратегічного управління. Одним важливим підходом є стратегія «п'яти сил» Майкла Портера, яка дозволяє аналізувати структуру галузі та визначати чинники, що впливають на конкурентну боротьбу. Крім того, важливо враховувати стратегії ведення конкурентної боротьби, такі як лідерство за вартістю, фокусування на вузькій мішені або стратегії диференціації, які допомагають компаніям зберігати або зміцнювати свої позиції на ринку.

Компанії повинні аналізувати свої ресурси, ринки та конкурентне середовище для визначення оптимальної стратегії. Компанії повинні зосередитися на розвитку своїх переваг і відсуненні у минуле недоліків. Аналіз конкурентів є необхідним для розробки ефективної стратегії. Зрозуміння стратегій та ресурсів конкурентів дозволяє компаніям підготуватися до конкурентної боротьби.

1.2. Особливості регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом

Сучасну економіку неможливо уявити без міжнародної торгівлі, яка стимулює впровадження передових технологій і здешевлює промислову продукцію. Глобалізація виробничих процесів і поява транснаціональних компаній стали можливими завдяки створенню системи регулювання міжнародної торгівлі, що забезпечує швидкий і передбачуваний рух товарів і послуг. Система регулювання відносин, що створювалася протягом багатьох років на основі Генеральної угоди з тарифів і торгівлі і згодом трансформувалася завдяки нормативно-правовій базі СОТ, досягла такого рівня, що вимагає впровадження принципово нових рішень. підходи.

Наразі головним питанням міжнародної торговельної мережі є необхідність швидкого усунення дисбалансу в позиціях країн-економічних гігантів і країн, що розвиваються, в умовах їх злагодженого функціонування в сучасних умовах. З іншого боку, стрімкий розвиток ринку інформаційних технологій, Інтернет-торгівлі, дистанційних та віртуальних послуг, війна в Україні вимагає впровадження нових видів регулювання та побудови нової архітектури світової торгівлі [56].

У сучасних воєнних умовах важливі питання розвитку та регулювання міжнародних торговельних відносин в Україні залишаються актуальними. Україна продовжує працювати над відновленням торгівлі з міжнародними партнерами. Це потребує зміни системи регулювання міжнародної торгівлі та продовження вивчення її інструментів і форм у період воєнного та післявоєнного відновлення.

Торгові операції на міжнародному рівні значно відрізняються від внутрішньої торгівлі: на такі операції впливають обмінний курс валют, відмінності в нормативно-правовій базі, національні та культурні розбіжності, відмінність бухгалтерського обліку тощо. Саме це та економічний підйом після завершення Другої світової війни змусили країни домовлятися про уніфікацію правил міжнародної торгівлі. Створення ГАТТ у 1947р. стало фундаментом для усунення перешкод у міжнародній торгівлі. В свою чергу, трансформація існуючої ГАТТ в нову структуру - СОТ у 1994 р., стала ключовим моментом у формуванні сучасної системи принципів світової торгівлі [29].

Проте, було б не вірно вважати, що регуляторна система міжнародної торгівлі спирається лише на правила та норми СОТ. Деякі країни, які мають історичні або

економічні зв'язки потребують більш глибокого співробітництва у міжнародній торгівлі, а тому вони все частіше створюють регіональні торговельні об'єднання (РТО) та укладають регіональні або двосторонні торговельні угоди, у відповідності до правил СОТ [75].

Найбільшими РТО є Європейський союз (ЄС), Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА – до 2018 р.), Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), АФТА – ЗВТ країн АСЕАН, Спільний ринок держав Південного конуса (МЕРКОСУР) та Європейський економічний простір (ЄЕП), який в частині торгівлі товарами об'єднує митний союз ЄС і частину ЄАВТ (Ісландію, Норвегію та Ліхтенштейн), [81].

Зобов'язання які витікають із членства країни у міжнародних організаціях, регіональних союзах є досить складними для реалізації у нормативно-правовому полі будь-якої країни. Проте, переваги від членства в цих організаціях дуже важливі для кожної країни, бо забезпечують інтеграцію у світовий економічний простір і дають можливість знайти свою нішу у глобальній системі розподілу виробництва та торговельних зв'язків.

Форми національних заходів регулювання міжнародної торгівлі кожна країна обирає на основі історичних прецедентів, наявності кваліфікованих спеціалістів у конкретній галузі та рівня економічного розвитку. Їх можна поділити на такі, що перешкоджають непотрібному імпорту та сприяють експорту національної продукції [73].

Серед обмежувальних заходів найбільше поширення має форма антидемпінгової практики - введення спеціального імпортного мита, покликаного нейтралізувати факт доведеного демпінгу (поставки товарів нижче ціни на внутрішньому ринку країни-експортера або навіть нижче витрат їх виробництва). Реалізація такої практики дозволяється правилами ГАТТ/СОТ.

Серед держав, які традиційно застосовують антидемпінгові процедури лідируюче положення займають США, Китай, Індія, Канада, країни ЄС, Аргентина, Південна Африка, Австралія, на які припадає 75% всіх розслідувань. Серед товарів, до яких застосовують антидемпінгові заходи найбільшу вагу мають чорні метали

(31,6%), хімічні товари (19,8%), вироби з пластичних мас та гуми (13,2), електроніка (7%), оброблені метали (9%) та текстиль (7%), [15].

Виходячи з національних інтересів та при виконанні певних умов країни можуть встановлювати заборону імпорту певних товарних позицій. Якщо такі дії мають неекономічний характер (перешкоджання розповсюдженню ядерної зброї, боротьба з тероризмом, військові дії), то запроваджується ембарго неекономічного характеру. Зокрема, у квітні 2021 року Кабінетом Міністрів України затверджено санкційний список товарів російської федерації, що заборонені до ввезення в Україну, що є яскравим прикладом такого ембарго.

Підтримку національних експортерів можна здійснити шляхом створення агентства з просування або розвитку експорту. Зазвичай такий орган (агентство) фінансується з державного бюджету та бере на себе витрати на організацію виставкових заходів, проведення презентацій та проведення маркетингових досліджень. Іноді діяльність таких агентств (наприклад, Японського агентства міжнародного співробітництва) передбачає підготовку іноземних спеціалістів, що призводить до експорту національних товарів на зовнішній ринок [19].

Однією з важливих форм підтримки національних експортерів є створення структур експортного кредитування та страхування. У різних країнах вони мають статус державних, приватних або державних установ.

Іншою формою регулювання міжнародної торгівлі та залучення інвестицій є створення вільних (спеціальних) економічних зон, під якими зазвичай розуміють закриті зони, де надаються податкові та фінансові пільги для іноземних експортоорієнтованих виробництв без застосування обмежувальних правил національний характер. Уміле використання цієї форми регулювання міжнародної торгівлі дозволяє країні отримати значні переваги [33].

Найбільш агресивною формою підтримки експорту є прямі субсидії, під якими розуміють урядову підтримку національних експортерів, головним чином, у формі дотацій виробництва та експорту товарів. За допомогою субсидій уряди підтримують своїх виробників, роблячи їх більш конкурентоспроможними, що в результаті впливає на міжнародну торгівлю.

Серед перших кроків України, після набуття незалежності, стало проведення реформ для лібералізації міжнародної торгівлі. Відхід від державної монополії у цій сфері та створення Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі спонукали до інтеграції нашої країни у світову систему торгівлі товарами та послугами. Вибір європейського вектору розвитку України був зафіксований укладанням «Угоди про партнерство й співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами» (УПС), яка спонукала адаптацію нормативно-правових актів України у відповідність до норм та правил ЄС.

Логічним продовженням інтеграції України у систему міжнародної торгівлі став вступ України до СОТ. Завдяки цьому, наша країна отримала нові можливості просування товарів та послуг на зовнішні ринки.

Ключовою подією, яка закріпила євроатлантичні наміри України стала синхронна ратифікація Верховною Радою України та Європейським Парламентом «Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Співтовариством, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», яка відбулася 16 вересня 2014 р. і формалізувала створення ЗВТ між Україною та ЄС [49].

Як член СОТ Україна застосовує тарифне та нетарифне регулювання зовнішньої торгівлі.

Проте 24 лютого 2022 року російські війська вторглися в Україну та почали широкомасштабні військові дії. Це призвело до загибелі людей, значних переміщень населення, пошкодження інфраструктури, запровадження Національним банком України деяких адміністративних обмежень на проведення валютно-конвертаційних операцій та розрахунків за кордоном, порушення законодавства в торговельній діяльності України.

Згідно з офіційною інформацією Міністерства економіки України, через агресію Росії експорт українських товарів у березні 2022 року зріс удвічі порівняно з лютим 2022 року, а імпорт – утричі. У березні ВВП України знизився на 44%, а в травні падіння скоротилося до 35-40% [35].

За оцінками Мінекономіки та Київської школи економіки, загальні економічні втрати України через війну, враховуючи прямі та непрямі втрати (падіння ВВП, припинення торгівлі та інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку, тощо), коливаються від 564 до 600 мільярдів доларів США [19].

Виникли логістичні труднощі з експортуванням українських товарів через блокування вітчизняних морських портів та обмежену пропускну здатність сухопутних шляхів. Одним із наслідків воєнних дій в Україні стало зростання загрози глобальної продовольчої кризи та збільшення світових цін на зернові на 23,3% порівняно з першим півріччям 2021 року.

Більше половини товарообігу України (52,2%) припадає на країни ЄС, що значно підвищує їх значення для зовнішньої торгівлі України. Відтак, з метою регулювання міжнародної торгівлі між Україною та ЄС та полегшення умов експорту продукції військового часу 4 червня 2022 року на запит України було розроблено постанову Європейського парламенту та Ради «Про використання торгових пільг для української продукції». Регламент передбачає призупинення всіх тарифів, антидемпінгових мит і застосування глобальних захисних заходів до імпорту з України [58].

Крім того, 30 серпня 2022 року Україна приєдналася до Конвенції про процедури спільного транзиту, яка набула чинності 1 жовтня цього року. Це дозволяє українським компаніям проходити через території Європейського Союзу, Європейської асоціації вільної торгівлі та інших країн-учасниць Конвенції без зобов'язань переробляти товари в кожній з них. Такою новиною є те, що Україна послідовно виконує свої зобов'язання перед Європейським Союзом за Угодою про асоціацію.

Разом із запровадженням спільного транзиту компанії, які не мають можливості отримати статус АЕО-С (оскільки не відповідають критерію стабільного фінансового стану), можуть скористатися деякими видами митних спрощень. Крім того, майже всі товари, що ввозяться на митну територію України та переміщуються транзитом, є гарантованими [53].

29 червня 2022 року Україна та Євросоюз підписали угоду про перевезення вантажів автомобільним транспортом, у народі – «транспортний безвіз». Тимчасово скасовується вимога щодо отримання дозволу на перевезення вантажів до та/або через їхній кордон (транзит) та обов'язок наявності у водіїв міжнародного посвідчення водія. Усі ці заходи держави щодо регулювання міжнародної торгівлі під час війни сприяють стимулюванню руху товарів вітчизняних виробників на міжнародному ринку.

Таким чином, поточний стан міжнародної торгівлі в Україні є критичним, але є перспектива розвитку. Україна продовжує працювати над збільшенням можливостей експорту товарів з метою відновлення торгівлі з міжнародними партнерами. Вітчизняні суб'єкти господарювання готові виходити на нові ринки. Це зумовлює важливість продовження вивчення та розробки практичних механізмів регулювання міжнародної торгівлі в умовах війни та післявоєнного відновлення економіки України.

Особливості регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом визначаються рядом факторів, включаючи торговельні угоди, стандарти якості та безпеки продукції, а також сільськогосподарську політику обох сторін.

Україна має відповідати стандартам якості та безпеки продукції Європейського Союзу, щоб мати можливість експортувати свою сільськогосподарську продукцію на європейські ринки, це вимагає від українських фермерів та виробників виконання високих стандартів якості та безпеки [25].

Україна та Європейський Союз здійснюють спільні заходи щодо розвитку сільського господарства, включаючи підтримку фермерів, збалансоване використання природних ресурсів та заохочення сталого розвитку сільського господарства [9].

Регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом базується на взаємодії між торговельними угодами, стандартами якості та сільськогосподарською політикою. Спільна сільськогосподарська політика сприяє розвитку аграрного сектора як в Україні, так і в Європейському Союзі, стимулюючи стале виробництво та збереження природних ресурсів.

1.3. Отримання конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів

Сільське господарство є важливим напрямком матеріального виробництва в Україні, його переваги та майбутнє безсумнівні. Про важливість промисловості в економіці України свідчить низка макроекономічних показників, найважливішим з яких є частка сільського господарства у валовій доданій вартості [20, с. 171].

Аграрний сектор відіграє ключову роль в економіці України, забезпечуючи 9% ВВП, 18% зайнятості суб'єктів господарювання та 6% податкових надходжень. Високий рівень розвитку аграрного сектора України в основному зумовлений сприятливими природними умовами. Водночас зміна клімату створює нові виклики для промисловості та вимагає інвестицій для підвищення ефективності [33].

Значення сільського господарства в економіці України за останні 10 років зростає. Найбільші зміни частки аграрного сектору у ВВП/експорті спостерігаються в роки економічної кризи, що означає стабільність галузі порівняно з кризовими явищами: в умовах економічного спаду аграрний сектор занепадає значно менше, ніж інші секторах.

Ситуація в аграрному секторі України, з одного боку, є досить суперечливою щодо збалансованості розвитку, стабільності внутрішньоринкових цін на сільськогосподарську продукцію, а з іншого – використання заходів аграрної політики для забезпечення доходів сільгоспвиробників.

Враховуючи світовий досвід економічного розвитку, насамперед країн ЄС, слід зазначити, що регулювання українського агропродовольчого ринку супроводжується ціновим диспаритетом та нерозвиненістю збутових мереж, незбалансованою структурою сільськогосподарського виробництва та ін. негативні явища. соціальні характеристики, мають необхідний потенціал для забезпечення ефективної соціально-економічної політики та розвитку сільських територій.

Очікуваними результатами удосконалення функціонування вітчизняного агропродовольчого ринку має стати підвищення ефективності вирощування та реалізації сільськогосподарської продукції, формування ринкового потенціалу, що гарантує обґрунтовані норми споживання продукції, забезпечення доступу виробників до ефективних каналів збільшення обсягів реалізації продукції, експорту сільськогосподарської продукції тощо [21, с. 52].

Розвиток агропродовольчого ринку України супроводжується низкою гострих проблем, складність яких визначається кількістю складових, що його складають, мережевою структурою, а також залежністю від функціонування інших ринків. Водночас застосовувані на сьогодні адміністративно-економічні інструменти регулювання агропродовольчого ринку часто є необґрунтованими та суперечливими.

Серед факторів, що негативно впливають на розвиток вітчизняного агропродовольчого ринку, можна виділити неефективне сільськогосподарське виробництво, високий рівень зношеності основних фондів підприємств АПК, а також низький рівень виробництва, розвиток постачальницько-збутової, фінансово-кредитної та інформаційної структури ринку. Такий широкий перелік проблем сучасного стану вітчизняного агропродовольчого ринку потребує пошуку найбільш прогресивних організаційно-економічних механізмів, здатних забезпечити його збалансований розвиток [22, с. 77].

Глобальні виклики та динамічний розвиток ринкової економіки XXI ст. призвело до посилення конкуренції між суб'єктами господарювання на світовому агропродовольчому ринку та актуалізувало проблему формування та утримання стійких позицій товаровиробників на національному та міжнародному ринках.

Проблему слід досліджувати через призму сучасних світових економічних процесів, оскільки національні економіки характеризуються високим ступенем взаємозалежності та взаємодоповнюваності [20, с. 170].

Глобалізація аграрного середовища є невід'ємною частиною глобалізації світової економіки загалом. Процеси виробництва і розподілу сільськогосподарської продукції формують міжнародні економічні відносини як складові світового

господарства. Внаслідок цього перед окремими державами постає стратегічне завдання забезпечити активну участь у зовнішньоекономічних відносинах.

Сільськогосподарське виробництво, як невід'ємна частина економічної бази, забезпечує матеріальні можливості для подальшого розвитку суспільства та безпосереднього добробуту людини, тому глобалізація цієї найважливішої сфери економіки має супроводжуватися підтримкою високих темпів розвитку національних сільськогосподарських галузей.

Держави все більше втручаються в глибинні, соціально-економічні питання його функціонування, і, як відомо, приклад США та Європейського Союзу є найкращим тому прикладом [23, с. 32].

Проте в країні відсутня аграрна політика, заснована на наукових засадах комплексного регулювання всіх структурних елементів агропродовольчого ринку, їх взаємозв'язку та розвитку з метою забезпечення стабільного балансу виробництва, споживання та узгодження інтересів споживачів і виробників харчових продуктів. Необхідно не тільки стимулювати зростання виробництва, а й вживати заходів для збільшення попиту на агропродовольчому ринку. Необхідно вивчати та використовувати досвід США, коли регулятор попиту та регулятор виробництва харчових продуктів знаходяться в руках одного відомства [24, с. 101].

У рамках світового господарства залишаються далеко не вивченими проблеми, пов'язані з глобалізацією окремих національно-державних економічних систем. У першу чергу це стосується розвитку глобалізації сільського господарства як основи та фундаменту економіки.

Як складної соціально-економічної системи, стан агропродовольчого ринку визначається взаємодією попиту та пропозиції в умовах мінливого конкурентного середовища, з одного боку, характеризується статичними речовими факторами сільськогосподарського виробництва. а з іншого боку, з динамізмом і невизначеністю ринкових умов.

Отже, агропродовольчий ринок як соціально орієнтована складова ринкової економіки розвивається в умовах глобалізації та потребує аналітично обумовлених державних впливів, спрямованих на формування адекватного попиту та

забезпечення продовольчої безпеки як складової національної стратегії держави [22, С. 78-79].

Дослідження глобалізації сільського господарства потребує діалектичного підходу до процесів, що відбуваються при її здійсненні, та явищ, що її супроводжують. Глобалізація в аграрній сфері тісно пов'язана з демографічними процесами, визначає і визначає структуру і функціонування транснаціональних корпорацій (ТНК), створює і відчуває на собі вплив екологічних проблем.

Згідно з даними ФАО ООН, у 2021 році Україна посіла шосте місце у світі за виробництвом пшениці, лідирувала на ринку соняшникової олії (частка майже 45%), увійшла до трійки лідерів з виробництва ячменю, ріпаку та кукурудзи.

У 2022 році Україна відкрила дванадцять нових ринків для експорту продукції тваринництва та, відповідно, отримала 22 міжнародні ветеринарні сертифікати на експорт продукції українських агрокомпаній.

Згідно з міжнародними угодами вітчизняним фермерам дозволено експорт м'ясних напівфабрикатів (Албанія), м'яса птиці та продуктів з нього (Канада), кухонних яєць (Пакистан), молока та молочних продуктів (Домінікана та Кенія), равликів для споживання. (Грузія)), декоративні прісноводні риби, живі кролики (Ізраїль), інкубаційні яйця (Сербія) та інші види (Північна Македонія, Сінгапур, Туреччина, Чорногорія).

Представники Асоціації аграрного експорту України, оцінюючи обсяги поставленої за кордон м'ясної продукції, стверджують, що у 2022 році Україна експортувала вдвічі більше готової та консервованої м'ясної продукції (21,8 млн доларів США) порівняно з минулим роком на 9% (925 млн. дол. США), м'ясо птиці – на 19% (853 млн доларів США). Проте обсяг замороженої яловичини скоротився на 40% (69 млн доларів США), експорт ковбасних виробів — на 58% (2,9 млн доларів США) [50].

Існують позитивні та негативні сторони зовнішньої торгівлі молочної галузі. У 2022 році дохід від експорту молочної продукції сягне 251 млн доларів США (зростання на 41% порівняно з 2021 роком) [55].

Серед складових 151 продукту молочної галузі слід зазначити, що експорт сухого та згущеного молока зріс на 57% (90 млн. дол. США), масла та молочних паштетів на 56% (82 млн доларів США), сирів на 58%. % (42 млн. доларів США) та згущеного молока та вершків (16 млн доларів США) [66].

За даними Держпродспоживслужби прослідковується позитивна динаміка у збільшенні кількості українських експортерів на європейський ринок та є дуже важливою з точки зору статусу України як країни-кандидата на вступ до ЄС [30].

Основними імпортерами сільськогосподарської продукції України були Китай, Індія, Єгипет, Туреччина, Індонезія, ряд європейських країн, зокрема, членів Європейського Союзу (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

SWOT-аналіз функціонування аграрних підприємств України в умовах війни

Примітка.
Хахула Б.
В.
Теоретичні
основи

Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні фактори	
1. Сприятлива географія	1. Замінування земель
2. Кліматичні умови	2. Знищені виробничі та скла, потужності
3. Наявний земельний капітал	3. Ускладнений експорт
4. Виробничі потужності	4. Зростання цін на паливо та насіння
5. Потужний експортний потенціал	5. Ускладнений доступ до кредитних інвестиційних ресурсів
Зовнішні фактори	
Можливості	Загрози
1. Стійкий попит	1. Втрата позицій на світових ринках
2. Зростання світового населення	2. Тривалі активні військові дії
3. Акцентування покриття внутрішніх потреб у рамках продовольчої безпеки	3. Надзвичайні лиха, які можуть сут погіршити стан земельних фо (наприклад, аварія на ЗАЕС)
4. Інноваційний розвиток сільськогосподарського виробництва	4. Відсутні зернові коридори, емб сусідніх країн
5. Технологічність	5. Зростання інфляції
6. Сталий розвиток галузі	6. Тривалий період відновлення

функціонування і розвитку агропродовольчих ринків в умовах посилення глобалізаційних процесів. Економіка та держава. 2018. № 10. С. 76-80.

Незважаючи на військову агресію, Україна залишилася одним із гарантів продовольчої безпеки у світі. Тому держава має й надалі стимулювати розвиток рослинництва та тваринництва, а виробники – розширювати асортимент конкурентоспроможної продукції.

Загалом очікується, що після вступу до Європейського Союзу Україна сприятиме реконструкції та відновленню автомобільного та залізничного сполучення в західному напрямку, розвитку дунайських портів. Якщо українські сільгоспвиробники вірять у можливість безперешкодного продажу зерна за кордон, ефективної товарної логістики незалежно від того, працює морський зерновий коридор чи ні, то вони не будуть скорочувати посівні площі і український агросектор розвиватиметься.

За даними Trademap у 2022 році частка України у світовому експорті товарів становила 0,2% при вартості товарного експорту – 44 443214 тис. дол. США. З таким показником Україна посідає 63 сходинку у світовому рейтингу країн експортерів. Порівняно з 2021 роком експорт товарів у 2022 році впав на 32%. Вартість експорту послуг становила 16106000 дол. США та зменшилася проти показника 2021 року на 12,4% [31].

За підсумками 11 місяців 2023 року Україна експортувала товарів на суму 32977997 тис. дол. США. Зменшення експорту проти показника аналогічного періоду 2022 року становило 18,9% [30].

У структурі експорту України 15% припадає на Польщу, другу сходинку з часткою 9% посідає Румунія, далі в рейтингу – Туреччина (7%) та Китай (6%), (див. Рис. 1.1.), [31].

Отримання конкурентних переваг в агропромисловому комплексі України шляхом створення глобальних продуктів є важливим завданням, особливо в умовах інтеграції на міжнародних ринках та зміцнення позицій у світовому аграрному секторі.

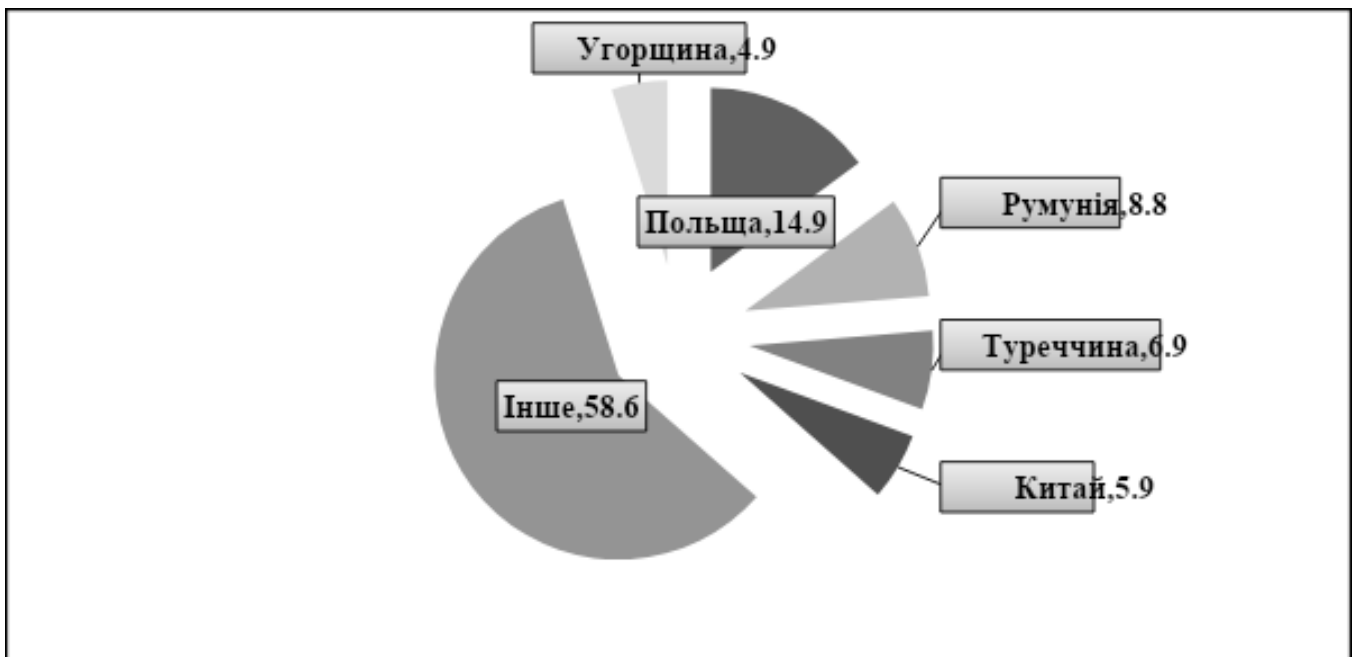

Рис. 1.1. Географічна структура експорту України у 2023 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Українські сільськогосподарські підприємства мають кілька шляхів досягнення цієї мети [26]:

1. Досліджуйте світові ринки та попит. Аналіз ринку та визначення потреб споживачів у різних країнах допомагає виявити можливості для створення глобальних продуктів. Розуміння споживчих тенденцій, вимог до якості та переваг конкурентів дозволяє підприємствам не відставати та зосередити свої зусилля на розробці конкурентоспроможних продуктів.

2. Підвищення стандартів якості та безпеки. Забезпечення високої якості продукції та її відповідність міжнародним стандартам безпеки є ключовим фактором успіху на міжнародних ринках. Інвестиції в технології, які забезпечують високу якість продукції та стабільний виробничий процес, можуть допомогти підприємствам отримати перевагу над конкурентами.

3. Локалізація продукції. Адаптація продукції до місцевих умов і потреб різних ринків дозволяє підприємствам залучати широкую аудиторію споживачів. Розробка асортименту, що враховує культурні та географічні особливості різних ринків, може забезпечити успішний вихід на них.

4. Маркетингові стратегії. Ефективне позиціонування продукції на міжнародних ринках шляхом дослідження цільової аудиторії, розробки маркетингових стратегій, використання маркетингових і рекламних інструментів сприяє підвищенню впізнаваності продукту та залученню нових клієнтів.

5. Інновації та дослідження. Постійне вдосконалення технологій виробництва, розробка нових продуктів і впровадження інновацій можуть стати головним фактором успіху в світовому аграрному секторі. Інвестиції в дослідження та розробки дозволяють компаніям залишатися конкурентоспроможними та забезпечувати сталий розвиток.

Тому створення глобальних продуктів у сфері агропромисловості в Україні потребує комплексного підходу та інвестицій у якість, інновації та маркетинг, але відкриває широкі можливості для розвитку та отримання конкурентних переваг на міжнародних ринках.

Висновки до розділу 1

Отримання конкурентних переваг в агропромисловості України в контексті глобальних ринків вимагає комплексного підходу та уваги до різних аспектів. Теоретичні засади формування конкурентних переваг, такі як теорія ресурсів і здібностей, теорія стратегічних груп та теорія інновацій, надають основу для розуміння процесу та визначення стратегій.

Особливості регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом включають угоди про асоціацію, фітосанітарні та ветеринарні вимоги, тарифи та квоти. Ці механізми регулювання впливають на умови ввезення українських аграрних товарів на європейський ринок.

Створення глобальних продуктів в агропромисловості України може бути ключовим для отримання конкурентної переваги. Це вимагає дослідження ринків, адаптації продуктів до місцевих потреб, ефективного маркетингу та впровадження інновацій. Усі ці аспекти допомагають агропідприємствам в Україні забезпечити стабільний розвиток на міжнародних ринках та здобути конкурентні переваги.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ДИНАМІКИ УКРАЇНСЬКОГО АГРОЕКСПОРТУ ДО КРАЇН ЄС

2.1. Аналіз експорту сільськогосподарської продукції України до країн Європейського Союзу

Гібридна війна, яка у 2014 році переросла у справжній військовий конфлікт між державами, значно активізувалася після офіційного перетину військами російської федерації кордону України 24 лютого 2022 року з метою захоплення нових територій та зміни влади. російські окупанти не стріляють ракетами по військових об'єктах, але часто б'ють по об'єктах цивільної інфраструктури, зокрема виробничо-збутових ресурсів енергетичного сектору. Часто страждають і сільськогосподарські об'єкти, зокрема сільськогосподарські підприємства та елеватори, де знаходиться значна частина вирощуваного врожаю [75].

Протягом усієї незалежності України сільськогосподарська продукція була однією з основних складових українського експорту та валютної стабільності. Крім зруйнованих будівель і споруд в агробізнесі, значних втрат зазнала і сільськогосподарська техніка, яка часто піддавалася обстрілам або мінам, розкиданим по родючому чорнозему України. За підрахунками міністра аграрної політики та продовольства України, прямі збитки агропідприємств склали 5 мільярдів доларів, а непрямі – 28 мільярдів доларів.

Проте, згідно зі звітом, підготовленим Інститутом KSE спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства, прямі збитки агросектору досягли 6,6 млрд дол. США, а непрямі – 34,25 млрд дол. США розташовані на окупованих територіях, незалежно від розміру їх власності, а саме на землях підприємства «Укрлендфармінг» і птахофабрики в Чорнобаївці, у групи компаній «Чумак» і аграрної дирекції СКМ було достатньо землі. Корпорація «Нібулон», яка окупувала область, мала елеватори в цих районах [69].

Окрім прямих збитків від військових дій, сільгоспвиробники зазнають непрямих збитків у вигляді припинення експорту українських зернових та інших видів сільськогосподарської продукції. У мирний час морські перевезення були повністю припинені через блокаду морських портів — основного каналу збуту сільськогосподарської продукції. Після 24 лютого 2022 року значний обсяг перевалки сільгосппродукції через порти Одеси, Миколаєва та Херсона припинився, в результаті чого найбідніші країни світу опинилися під загрозою голоду, який не ліквідовано досі. «Зерновий коридор» і завдяки йому вдалося заблокувати експорт українського зерна, в тому числі до країн Африки, які найбільше страждають від нестачі української агропродукції на світовому ринку.

Враховуючи значну частку вітчизняної сільськогосподарської продукції, яка експортувалася в усьому світі до початку війни, через припинення експорту ціни на продовольчі товари в усьому світі значно зросли, і лише з початком «зернового коридору» ціни стабілізуватися на світових ринках.

Враховуючи значення вітчизняної продукції на світових аграрних ринках, розглянемо обсяги експорту та імпорту товарів до початку військових дій на території України.

Частка експорту агросектору у ВВП також зазнавала змін. З 10,2% у 2012 році, вона зростала до 16,4% у 2016 році, а потім поступово знижувалась до 13,8% у 2021 році. Однак, у 2022 році вона знову збільшилась до 15,4%. Це вказує на важливість агросектору в економіці країни, але також свідчить про необхідність диверсифікації економіки та залучення інших галузей для стабільного розвитку [38].

Загальний обсяг експорту України з 2012 до 2022 року показує коливання. Після піку у 2013 році (59106 млн доларів США), експорт знизився до 35420 млн доларів США у 2015 році, що може бути пов'язано зі зниженням глобального попиту та складнощами в економіці. Потім експорт поступово зростав до 63 113 млн доларів США у 2021 році, що свідчить про відновлення та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків країни. Однак, у 2022 році спостерігається зниження експорту до 40912 млн доларів США (майже на 25%), [22].

Частка експорту агросектору в загальному експорті зростала протягом розглянутого періоду, від 27,8% у 2012 році до 56,9% у 2022 році. Це свідчить про значну роль агросектору в експорті України. Значне зростання цієї частки відбулося в період з 2012 по 2015 роки, коли вона збільшилася з 27,8% до 40,9%, і продовжила зростати до 56,9% у 2022 році [36].

Товарна структура експорту сільськогосподарської продукції України за період 2020-2022рр. представлена у таблиці 2.1. Ці дані свідчать про зміни в товарній структурі експорту сільськогосподарської продукції в Україні протягом розглянутого періоду.

Таблиця 2.1

Товарна структура експорту сільськогосподарської продукції України
в період 2020-2022рр.,

млн. дол. США

Назва товару		Живі тварини; продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного або рослинного походження	Готові харчові продукти	Усього
2020	млн. дол	1188,2	11883	5746,9	3361,1	22161
	%	5,4	54	26	15	100
2021	млн. дол	1345,2	15538	7037,2	3788,5	27687
	%	4,9	56	25	14	100
2022	млн. дол	1471,8	13473	5948,6	2496,9	23288
	%	6,3	58	26	11	100
Відношен е	млн. дол	13,2	30,8	22,5	12,7	24,9
	%	9,4	-13	-16	-34	-16

Примітка. Складено автором за даними Міністерство аграрної політики і продовольства України.

Загальний обсяг експорту сільськогосподарської продукції зріс з 22 161 млн. доларів у 2020 році до 27 687 млн. доларів у 2021 році, а потім зменшився до 23 288 млн. доларів у 2022 році.

За тримісячний період з 2020 по 2022 роки спостерігається стабільний ріст експорту категорії "Живі тварини". Відносне зростання експорту склало 13,2% між 2020 і 2021 роками та 9,4% між 2021 і 2022 роками [49].

Категорія "Продукти рослинного походження" має найбільший внесок у загальний обсяг експорту, становлячи відповідно 53,6% у 2020 році, 56,1% у 2021 році і 57,9% у 2022 році. Зміна в обсягах експорту цієї категорії становить 30,8% між 2020 і 2021 роками, але спостерігається зменшення на 13,3% між 2021 і 2022 роками [75].

"Жири та олії тваринного або рослинного походження" також має значний внесок у загальний обсяг експорту, складаючи відповідно 25,9% у 2020 році, 25,4% у 2021 році і 25,5% у 2022 році. Зміна в обсягах експорту цієї категорії становить 22,5% між 2020 і 2021 роками, але спостерігається зменшення на 15,5% між 2021 і 2022 роками. Україна виробляє значні обсяги соняшнику та сої, які використовуються як сировина для отримання олії. Олійні культури є високодохідними культурами, і їхні експортні обсяги також значно впливають на структуру експорту сільськогосподарської продукції [64].

Категорія "Готові харчові продукти" є найменшою за обсягом, але все ж має значний вплив на експорт, становлячи 15,2% у 2020 році, 13,7% у 2021 році і 10,7% у 2022 році. Зміна в обсягах експорту цієї категорії становить 12,7% між 2020 і 2021 роками, але спостерігається значне зменшення на 34,1% між 2021 і 2022 роками [82].

Аналіз показників таблиці 2.1 показав, що основу експорту сільськогосподарської продукції, становлять дві групи товарів: продукти рослинного походження й жири та олії тваринного або рослинного походження.

Отже, експорт зернових культур становить значну частку в загальному обсязі сільськогосподарського експорту України. Держава займає одне з провідних місць у світі з виробництва та експорту пшениці, кукурудзи, ячменю та інших зернових.

Цікаво спостерігати за структурою експорту продукції у 2021 році разом із абсолютними змінами зовнішньої торгівлі протягом досліджуваного періоду.

Незважаючи на військові дії, українські селяни продовжували вирощувати сільськогосподарську продукцію, забезпечуючи продуктами харчування власне

населення та світову громадськість. Зокрема, у 2022 році зернові та зернобобові культури зібрано з 9,8 млн га (88%), середня урожайність становила 45,6 ц/га. У результаті зібрано 44,9 млн. т врожаю, у тому числі [30]:

- пшениці зібрано 4,7 млн. га (100%), середня урожайність 41,2 ц/га, зібрано 19,4 млн. тонн;
- ячмінь зібрано на площі 1,6 млн. га (100%), середня урожайність 35,1 ц/га, зібрано 5,6 млн. тонн;
- горох зібрано на 111,5 тис. га (100%), урожайність 23,4 ц/га, зібрано 261 тис. тонн;
- кукурудзи на зерно зібрано 2,9 млн га (70%), урожайність 62,7 ц/га, зібрано 18,4 млн тонн;
- зібрано близько 98% площ, що дозволило зібрати гречку та просо, що дозволило отримати середню врожайність 13,7 т/га та 23 т/га.

Крім того, соняшник зібрано на площі 4,6 млн га (98%), висаджено 10,1 млн тонн насіння, урожайність склала 21,8 ц/га. Сою зібрано з 1,5 млн га (99%), що дозволило нажати 3,7 млн тонн при врожайності 24,2 ц/га. Валовий збір ріпаку склав 3,2 млн. тонн насіння з 1,1 млн. га посівної площі (100%), урожайність 28,9 ц/га. Цукрові буряки викопано на 179,4 тис. га, зібрано 9 млн т солодких коренів при врожайності 500 т/га (100%), [34].

Обсяг експорту олії соняшника має дуже непостійну динаміку. Протягом розглянутого періоду. Обсяг експорту олії соняшника зростав з 3614 тис. тонн у 2012 році до 6861 тис. тонн у 2020 році, але зменшився до 5161 тис. тонн у 2021 році. Показник у 2020 році набуває свого максимального значення, проте у 2021 році відбулося різке зниження обсягів експорту (на 1700 тис тонн), показник опустився до рівня 2016 року. Проте, як видно по лінії тренду, динаміка має позитивний характер [77].

У 2012 по 2014 роки спостерігалось різке зниження реалізаційної ціни, з 1 100 доларів США за 1 тонну у 2012 році до 819 доларів США за 1 тонну у 2014 році. З 2014 по 2018 роки реалізаційна ціна трималася на відносно низькому рівні, коливаючись навколо 700-800 доларів США за 1 тонну. З 2019 року реалізаційна ціна

почала зростати і досягла свого максимального значення у 2021 році (1 223 доларів США за 1 тону), (рис. 2.1.):

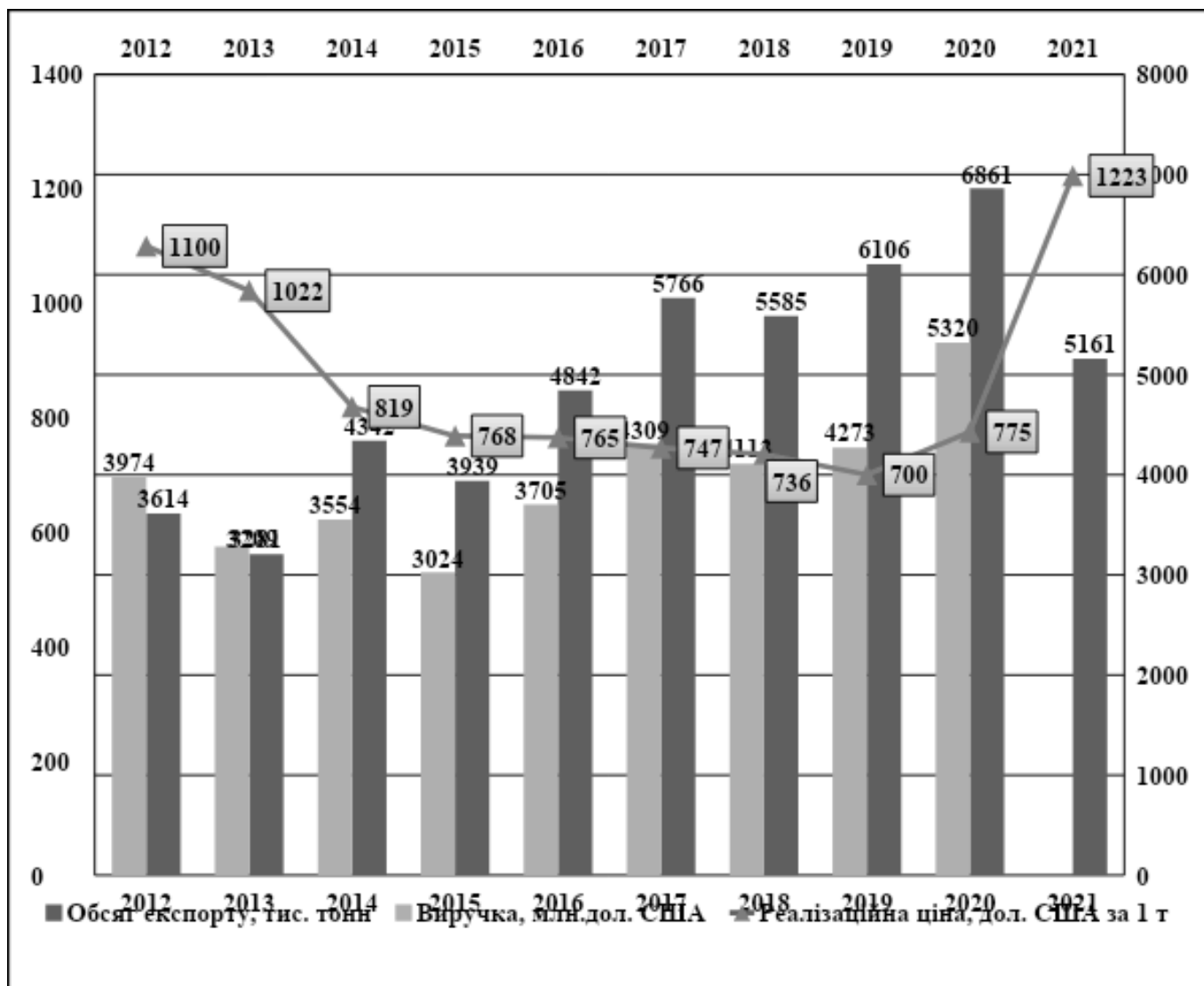

Рис. 2.1. Динаміка обсягу, виручки, реалізаційної ціни експорту олії соняшника за 2012-2021 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Щодо виручки, то починаючи з 2015 року цей показник виріс із 3024 млн. дол. США до 6311 млн. дол. США, що є рекордним значенням протягом досліджуваного періоду. Такий різкий скачок показника починається з 2020 роком, саме в цей рік раптово зросла ціна, після шести років плавного падіння показника, а в 2021 році він виріс майже в двічі в порівнянні з попереднім роком. Можна прослідкувати

залежність, як в період зниження реалізаційної ціни 2016-2019 рр, виручка продовжувала залишатися у межах 4000 млн. дол. США, в загальному ситуація протягом цього періоду виглядає доволі стабільно [75].

Обсяг експорту зерна кукурудзи показує зростання протягом багатьох років, починаючи з 15631 тис. тонн у 2012 році і досягаючи піку в 32346 тис. тонн у 2019 році. Після 2019 року обсяг експорту зменшився, скорочуючись до 24539 тис. тонн у 2021 році [84].

Реалізаційна ціна за 1 тону зерна кукурудзи також показує коливання. Вона знижувалась з 189,6 дол. США у 2012 році до найнижчого рівня в 136 дол. США у 2015 році, а потім знову підвищувалась до 228,9 дол. США у 2021 році, в цей рік був різкий скачок показника і він становить максимальне значення в даному періоді.

Виручка від експорту зерна кукурудзи також відображає коливання. Вона змінилась від 2 653 млн. дол. США у 2016 році до найвищого рівня в 5 218 млн. дол. США у 2019 році. Динаміка виручки повністю повторює динаміку реалізаційної ціни і має спадну тенденцію, оскільки збільшення обсягів самої продукції не змогли компенсувати раптове зниження ціни. У 2021 році виручка становила 5 855 млн. дол. США і є максимальним значенням протягом 2012-2021 рр. (див. Рис. 2.2.), [64].

Функціонування аграрного сектору України характеризується різними інституційними формами організації виробництва, кожна з яких має певні особливості та характеристики. Товаровиробників аграрного сектора економіки зазвичай об'єднують у такі групи:

- приватний сектор, орієнтований на внутрішній споживчий ринок і забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки;
- корпоративний сектор, що включає агрохолдинги та великі сільськогосподарські підприємства зі значною часткою іноземного капіталу, націлені на постійне розширення монокультури та експорту.

Фермерські господарства є особливою формою ведення сільського господарства, вони складають понад 70% у загальній структурі, і тенденція зростання позитивна.

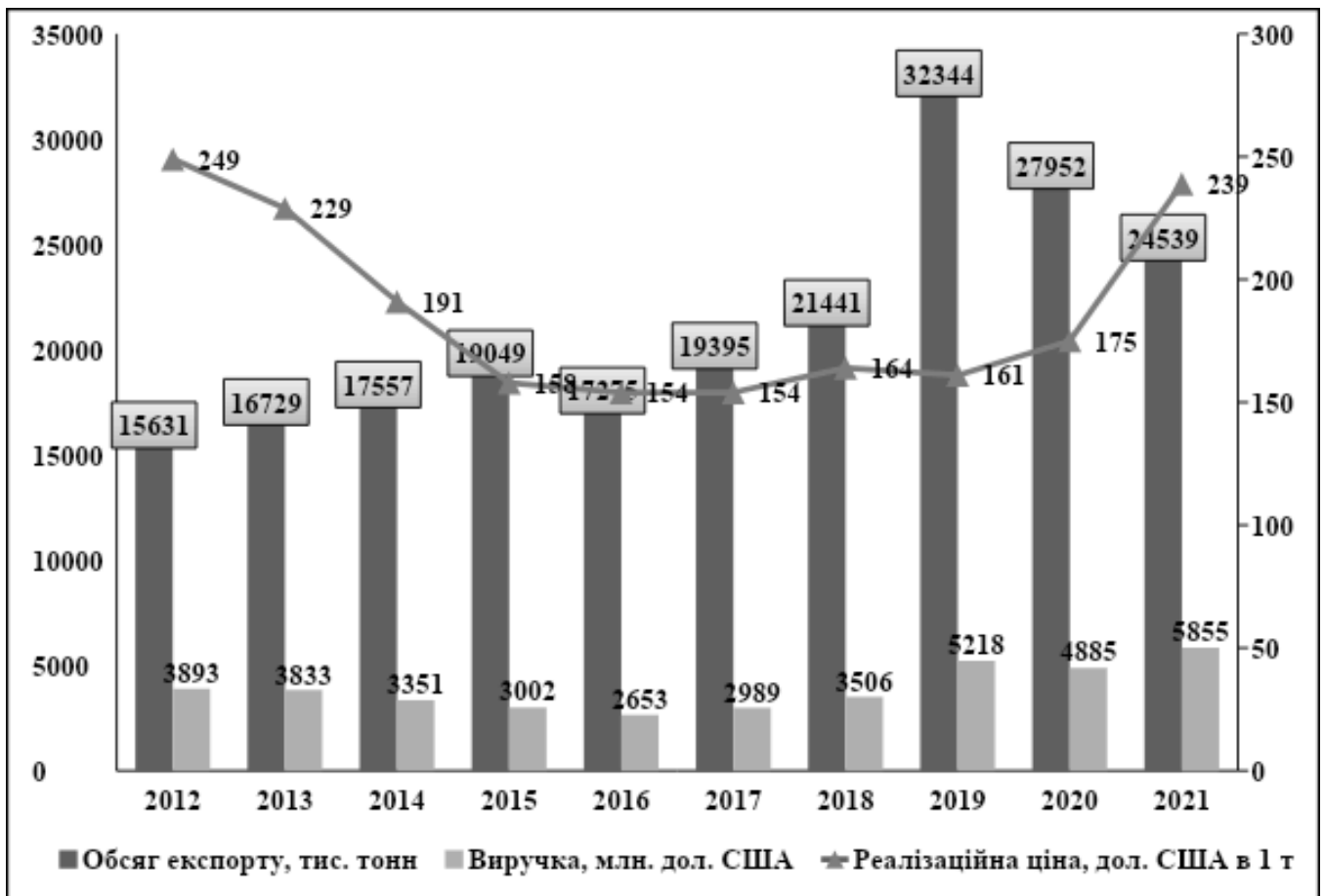

Рис. 2.2. Динаміка обсягу, виручки, реалізаційної ціни експорту кукурудзи за 2012-2021 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Станом на 1 січня 2022 року в Україні зареєстровано 48 868 фермерських господарств. Слід зазначити, що протягом останніх років понад 63% сільськогосподарської продукції постачалося нефінансовими корпораціями та державним сектором, тоді як домогосподарства становили 37%. Фермерські господарства не мають катастрофічного значення у виробництві сільськогосподарської продукції, а саме становлять 10-11% від загального обсягу [46].

Загальною тенденцією останніх років є спеціалізація економічного сектору на виробництві продукції рослинництва, а приватного сектору на виробництві продукції тваринництва. Розглядаючи виробництво окремих видів рослин,

зазначимо, що в сільськогосподарських підприємствах зосереджено 80% зернових і 85-90% технічних культур.

Виробництво картоплі та овочів зосереджено в господарствах.

Майже незмінною та досить низькою залишається частка фермерських господарств у виробництві продукції рослинництва. Позитивним є збільшення обсягів виробництва сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств.

Що стосується виробництва продукції тваринництва, яка має стратегічне значення для забезпечення повноцінного харчування, то у 2021 році в усіх категоріях господарств спостерігатиметься зниження за основними її видами.

Хоча вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники продовжать вирощувати та збирати врожай до 2022 року, вони не мають достатніх потужностей для належного його зберігання. Багатомісячна блокада окупантами чорноморських портів призвела до значного накопичення минулорічного врожаю на зернових складах [49].

Враховуючи, що близько 15% складів були зруйновані через руйнування української цивільної інфраструктури та залишилися на тимчасово окупованих територіях або стали недоступними.

Враховуючи так званий «зерновий коридор» Чорноморської зернової ініціативи, який за посередництва Туреччини та ООН відкрив порти Одеса, Південне та Іллічівськ, а разом з ініціативою Європейського Союзу «Маршрути солідарності» значну кількість українських зернових та олійних культур та продуктів їх переробки на світовому ринку, що відіграло важливу роль в експортоздатності та стабілізації світових цін на продовольство, загальний експорт значно скоротився порівняно з довоєнними роками [44].

Проблеми із зберіганням зерна стали очевидними після збирання ранніх зернових у липні-серпні 2022 року. Наразі стартувала ініціатива «Зерновий коридор», яка дозволила знизити складські площі та частково вивільнити для зберігання пізні зернові та технічні культури, зокрема насіння соняшнику. Частково проблема зберігання сільгосппродукції виникла через рекордний урожай сільгоспвиробниками у 2021 році та невиконання його в повному обсязі в період до

початку бойових дій. Допомога Європейського Союзу та країн світу у зберіганні врожаю сільгоспвиробників України дозволила частково вирішити проблему складських потужностей [45].

Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО) за фінансової підтримки Канади, Японії та Фонду Міндеру забезпечує 6,2 мільйона тонн необхідних сховищ. AGRI-Україна, Ініціатива сталого розвитку сільського господарства, започаткована Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), забезпечить 1,7 млн тонн зберігання. Фонд Говарда Г. Баффета - 0,676 млн тонн. Міжнародні партнери беруть активну участь у фінансуванні закупівлі полімерних рукавів і конструкцій для зберігання сільськогосподарської продукції, а також обладнання для завантаження зерна в рукави, багато з яких є багаторазовими для майбутнього врожаю.

Поряд зі створенням умов для розвитку «Грантів солідарності» та інвестуванням країни Європейського Союзу та інші розвинені країни світу допомагають аграрному сектору української економіки, зокрема, 50 млн. грн. отримано євро. ЄС – прями субсидії на тваринництво та рослинництво; Понад 60 млн євро – допомога Канади, Японії та Німеччини через ФАО на одноразове зберігання зерна з використанням рукавів; 100 мільйонів євро допомоги USAID спрямовано на декілька напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва; На окремі напрями також було виділено кредит Світового банку у розмірі 132 млн євро, зокрема, для підтримки грантів на створення та розвиток садів і теплиць та компенсації відсотків за недорогими кредитами [13].

Окрім фінансової допомоги, країни ЄС активно співпрацюють з Міністерством аграрної політики та продовольства щодо спрощення адміністративних перешкод, які перешкоджають експорту продукції, зокрема впроваджено такі заходи: спрощено документацію, пов'язану з пересуванням Україна-Польща, Україна-Словаччина, Україна-Угорщина, Посіви через українсько-румунський кордон, зокрема, за транзитними документами. Продовжується робота з визначення більш зручних маршрутів для залізниць, щоб продукти могли краще пересуватися. У травні ЄС скасував усі квоти на нашу продукцію. Країни Європейського Союзу скинули квоти

на сільськогосподарську продукцію, встановлені на один рік. Сьогодні необхідне рішення Єврокомісії про збільшення квот для України або скасування їх на постійній основі.

З початку 2022/2023 маркетингового року (МР, липень-червень) до 2 грудня Україна експортувала 18,08 млн тонн зерна, у тому числі 9,66 млн тонн кукурудзи (53,4% від загального обсягу поставок), 6,87 млн. тонн пшениці (38%) і 1,48 млн тонн ячменю (8,1%) [66].

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, темпи експорту зернових з початку поточного маркетингового року майже на 30% нижчі за показники відповідного періоду минулого маркетингового року (станом на 1 липня 2020). До 2 грудня 2021 року за кордон поставлено 25,77 млн тонн). З початку маркетингового року відставання від минулорічних показників є мінімальним, що свідчить про збільшення обсягів експорту, в тому числі за рахунок функціонування «зернового коридору» та вдосконалення наземних видів транспорту та логістики.

Отже, аналіз експорту сільськогосподарської продукції України до країн Європейського Союзу (ЄС) є важливим для розуміння динаміки та тенденцій у сільському господарстві країни та її торговельних відносинах з країнами ЄС.

2.2. Оцінка змін географічної та галузевої структури українського агроекспорту до країн ЄС в умовах війни

У 2020 році агропромисловий комплекс України був одним із основних секторів економіки держави, який забезпечував понад 9% ВВП та 40% експорту сільськогосподарської продукції, характеризувався високими темпами зростання агропромислового виробництва, наприклад, середній показник за період 2013-2020рр. становив 101,8% і характеризувався ефективною роботою підприємств АЕС із середнім показником рентабельності понад 16% у період 2013-2020 рр. До 2021 р. приріст виробництва сільськогосподарської продукції склав близько 15% порівняно з попереднім періодом. Іншими словами, в цілому аграрний сектор

України до початку війни демонстрував позитивну динаміку та високий експортний потенціал, що дозволило врегулювати питання продовольчої безпеки на національному та глобальному рівнях.

У процесі трансформаційних змін агробізнес відіграє важливу роль у забезпеченні економічної та соціальної стабільності суспільства та формується як постачальник продовольчих товарів на внутрішній та зовнішній ринки. На думку вчених, аграрний сектор України виступає системоутворюючою складовою національної економіки, основною складовою якої є сільське господарство; створює основу для збереження незалежності та державності, національної продовольчої безпеки; є соціально-економічною основою розвитку сільської місцевості; забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки [20, с. 98].

До повномасштабного вторгнення росії в Україну внесок сільського господарства у ВВП країни був досить великим. Згідно з офіційними даними, серед галузей економіки України найбільшу частку становлять оптова та роздрібна торгівля (13,8%), сільське/лісове/рибне господарство (10,6%) та переробна промисловість (10,3%), [46].

Таблиця 2.2

Галузі економіки України

Галузь економіки	Частка, %
Оптова та роздрібна торгівля	13,8
Сільське/лісове/рибне господарство	10,6
Переробна промисловість	10,3

Примітка. Складено автором за даними Державної служби статистики України.

Сильний і стійкий сільськогосподарський сектор України є критично важливим фактором забезпечення продовольчої безпеки в усьому світі. Зовнішньоторговельний оборот сільськогосподарської та харчової продукції за

підсумками 2021 року зріс на 24% порівняно з 2020 роком і перевищив 35,4 млрд дол. США, або 25,1% від загального зовнішньоторговельного обороту України [77].

При цьому сільськогосподарської продукції експортовано на 27,7 млрд дол. США (або 40,7% від загального експорту товарів з України), що на 25% більше, ніж у 2020 році. У 2021 році найважливішими частинами експорту продовольчої та сільськогосподарської продукції були зернові, олійні, олійні та хлібні культури та тверді залишки виробництва рослинних олій і жирів.

Таблиця 2.3

Основні країни, до яких постачається сільськогосподарська продукція України

Країна	Частка в експорті, %
Китай	15,5
Індія	7,1
Нідерланди	6,4
Єгипет	5,8
Туреччина	5,3

Примітка. Складено автором за даними Міністерство аграрної політики і продовольства України.

Навіть у важкі роки аграрний сектор економіки України залишається головним двигуном національної економіки, основою забезпечення продовольчої безпеки. Протягом останніх років, навіть під час пандемії, спричиненої COVID-19, виробництво сільськогосподарської продукції у 2021 році відзначається позитивною динамікою зростання.

Приріст виробництва сільськогосподарської продукції в Україні до 2021 року склав 14,4% порівняно з минулим роком. Зокрема, сільськогосподарські підприємства за дванадцять місяців зросли на 19,2 %, фермерські господарства – на 5,5%. Виробництво продукції рослинництва зросло на 19,9%, продукції тваринництва зменшилось на 4,4% [55].

У 2021 році виробництво всіх видів продукції тваринництва в Україні скоротилося порівняно з цим періодом 2020 року. У тому числі виробництво яєць у

звітному періоді скоротилося на 13% до 14,1 млрд. грн. створив предмет. Тут сільськогосподарські підприємства скоротили виробництво яєць на 21,7%, господарства населення – на 2,4% [67].

За 12 місяців 2021 року обсяг валового виробництва молока склав 8,7 млн тонн, що на 6% менше порівняно з відповідним періодом минулого року. При цьому обсяги виробництва молока в господарствах населення скоротилися на 8%, а обсяги молочних підприємств майже не змінилися (2,75 млн т), [48].

2022 рік був складним для України та світової спільноти, що супроводжувався вторгненням та збройною агресією проти України, що поставило серйозні питання щодо її ролі в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки та експортно-імпортних ланцюгів. Заборона експорту та загрози посівній кампанії призвели до різкого зростання цін на світовому ринку, загрози стагнації чи спаду діяльності агропромислового комплексу країни та національної економіки в цілому, а також як створення сприятливих умов для зростання світових тенденцій голоду для мільйонів людей

Нижче наведено основні слабкі сторони аграрного сектора:

- неможливість проведення польових робіт у зоні конфлікту;
- блокування експорту сільськогосподарської продукції морським транспортом, що впливає на прибутковість вітчизняних агровиробників, зменшує надходження від експорту;
- руйнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;
- погіршення забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами;
- проблеми забезпечення продовольством населення, яке перебуває під окупацією та на межі бойових дій.

Незважаючи на ці перешкоди, український агробізнес продемонстрував свою стійкість і здатність протистояти викликам і загрозам зовнішнього середовища, фермерські та особисті селянські господарства показали свою ключову роль у

забезпеченні населення сільськогосподарською продукцією та продовольством, збереженні та розвитку місцевих ринків і продовольства.

Таким чином, агресія росії проти України призвела до загострення продовольчих проблем як в Україні, так і в багатьох інших країнах. Закриття українських морських портів завдало великих збитків суб'єктам агропромислового комплексу, оскільки у 2022 році було втрачено можливість вільної торгівлі, експортно-імпортних операцій, а це загрожувало сільському господарству та врожаю наступного року [42].

За результатами «Огляду воєнних збитків у сільському господарстві України», підготовленого Центром досліджень продовольства та землекористування Інституту KSE спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України, загальні збитки сільського господарства через повну Масштаби війни російської федерації склали 4,3 млрд грн. У структурі збитків найбільше збитків зареєстровано внаслідок знищення або часткового знищення сільськогосподарських угідь та незібраного врожаю – 2,135 млн. дол. США. Загальна сума збитків через пошкодження або вихід з ладу сільгосптехніки оцінюється в 926 млн дол. США, а зберігання зерна – у 272 млн дол. США. Орієнтовна вартість загиблої худоби становить понад 136 млн дол. США, багаторічних насаджень – 89 млн дол. США, втраченої продукції – 613 млн дол. США, інших факторів виробництва – 120 млн дол.США [39].

Тому постало питання реагування держави на відновлення чи збереження діяльності підприємств аграрного сектору економіки та гарантування продовольчої безпеки.

Зазначимо, що в Україні пошкоджена або зруйнована інфраструктура, припинено або ускладнено постачання продовольства на тимчасово окупованих територіях, окупованих і активних бойових діях. Крім того, відзначено погіршення асортименту та якості продуктів харчування. Таким чином, ООН включила Україну до двадцятки країн, яким загрожує посилення голоду у світі [31].

Найбільшими експортерами зерна з України є Китай, Іспанія, Туреччина, країни Африки, Близького Сходу та Південної Азії. Ці країни залежать від внутрішніх поставок зерна та круп. У 2022 та 2023 роках вдалося частково

відновити роботу Одеського, Чорноморського та Південного портів України. Внутрішня торгівля зерном становить 10% усіх сільськогосподарських культур, що імпортуються на світовий ринок. У серпні 2023 року Україні вдалося експортувати 1,2 млн тонн пшениці, що на 47% більше обсягу експорту попереднього місяця та на 36% більше, ніж у серпні 2022 року [40].

Військові дії на території України стали серйозною загрозою продовольчій безпеці не лише України, а й багатьох слаборозвинутих країн світу, які залежать від внутрішнього експорту зерна та круп. Однак слід зазначити, що європейські країни також відчували складність здійснення імпортно-експортних операцій сільськогосподарської продукції з України. У Великій Британії ввели обмеження на продаж соняшникової олії через перебої в постачанні з нашої країни. Фермери країн ЄС почали закуповувати більше генетично модифікованих кормів для худоби в США та Південній Америці після того, як вони припинили постачання кукурудзи без ГМО в Україну. У результаті країнам ЄС довелося відступити від високих екологічних і харчових вимог і стандартів на внутрішньому ринку, які вони впроваджували протягом тривалого часу.

Таблиця 2.4

Частка експорту сільськогосподарської продукції

Регіон	Частка в експорті, % (2021)	Частка в експорті, % (жовтень 2023)
Європа	32	59
Африка	14	7
Азія	19	12
Південно-Східна Азія	13	4

Примітка. Складено автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

З початком російської агресії Україна суттєво змінила географію експорту, повідомляє Український клуб аграрного бізнесу (УКАБ). За підсумками

січня-жовтня частка експорту сільськогосподарської продукції до Європи зросла до 59%, а до інших регіонів – зменшилася [33].

Ці дані відображають зміни у частках експорту сільськогосподарської продукції України до різних регіонів перед війною у 2021 році та підсумками жовтня 2023 року.

До війни частка експорту сільськогосподарської продукції до Європи у 2021 році становила 32%, а за підсумками 10 місяця 2023 року – 59%. Але це зростання вимушене, тому що постачання в інші регіони значно скоротилося. Частка експорту до країн Африки зменшилася з 14% до 7%, до Азії — з 19% до 12%, до Південно-Східної Азії — з 13% до 4%. Основною причиною таких змін є блокада російськими військовими українських морських портів. Розвиток альтернативних маршрутів, які можливі лише через територію країн ЄС, призвів до змін [36].

Зокрема, українським аграріям довелося шукати покупців своєї продукції в країнах Європи. Під час війни поставки до Африки та Азії були можливі лише завдяки зерновій угоді між ООН і Туреччиною, а також тимчасовому зерновому коридору, по якому зараз здійснюються перевезення. Єдиним варіантом для України відновлення експорту на традиційні ринки є забезпечення безпеки морських експортних шляхів і збільшення обсягів вантажоперевезень цим каналом [36].

17 липня 2023 року РФ заявила про вихід із "зернової угоди". У свою чергу Україна запропонувала альтернативний шлях у зверненні до Міжнародної морської організації. Коридор, визначений навігаційними інструкціями ВМС ЗСУ, використовуватиметься насамперед для евакуації суден в українських портах Чорноморськ, Одеса та Південний у разі повномасштабного вторгнення російської федерації.

16 серпня 2022 року контейнеровоз Josef Schulte став першим судном, яке скористалося тимчасовим коридором для руху комерційних суден до та з портів Великої Одеси.

Водночас росія здійснює систематичні атаки на портову та логістичну інфраструктуру півдня України з метою завдати шкоди експортному потенціалу. Посол США в Україні Бріджит Брінк повідомила, що гуманітарним коридором у

Чорному морі вже пройшли 100 кораблів. За його словами, по всьому світу було доставлено 3,7 млн тонн продовольства і товарів [28].

Адміністрація морських портів України повідомила, що за 10 місяців поточного року перевалка зернових вантажів в українських портах зростає майже на 70% - 34,9 млн тонн порівняно з аналогічним періодом минулого року. Експорт зернових і зернобобових культур з України за 2023/2024 маркетинговий рік станом на 15 листопада склав 10,97 млн тонн, що майже на 30% менше, ніж минулого сезону, коли цей показник становив 15,56 млн тонн, повідомили в Мінагрополітики. Політичні звіти на основі даних Держмитслужби [36].

Якщо до війни у 2021 році частка нашого експорту агропродукції до Європи становила 32%, то за підсумками 2023 року цей показник зріс до 59%. Однак таке зростання пояснюється не значним збільшенням фізичних обсягів поставок до Європи, а скороченням експорту на інші віддалені ринки. У результаті частка експорту в країни Африки скоротилася з 14 відсотків до 7 відсотків, в Азію - з 19 відсотків до 12 відсотків, а в Південно-Східну Азію - з 13 відсотків до 4 відсотків.

Основною причиною таких змін є військова блокада Росією морських портів України, через які традиційно здійснюються експортні перевезення. Лише ці порти перед війною щомісяця перевозили близько 7 млн. тонн зерна, а альтернативними маршрутами – 3,7 млн. тонн [55].

А оскільки розвиток альтернативних шляхів можливий лише через територію країн ЄС, українським аграріям довелося шукати покупців насамперед із європейських країн. Це викликає невдоволення місцевих виробників. У відповідь на їхні публічні заяви та протести низка національних урядів наполягає на необхідності мінімізувати потенційний негативний вплив поставок з України на робочі місця та доходи європейських фермерів. Однак європейці не завжди готові діяти цивілізовано: замість того, щоб йти на компроміс із різними варіантами, які постійно пропонує Київ, вони вдаються до прямої заборони імпорту сільгосппродукції з України на свою територію, штучних перешкод. у формі тиск на європейські інституції з вимогами блокувати кордони та запровадити загальноєвропейські обмеження [41].

У травні 2023 року Єврокомісія тимчасово заборонила імпорту пшениці, кукурудзи, ріпаку та соняшнику з України до Болгарії, Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії. 5 червня заборону продовжили до 15 вересня. Тоді Єврокомісія вирішила не продовжувати тимчасові обмеження, а Польща, Угорщина та Словаччина заявили про плани в односторонньому порядку заблокувати імпорту української агропродукції та припинили участь у Координаційній платформі, створеній під егідою Єврокомісії для вирішення спору.

У рамках досягнутих домовленостей Україна спільно з Єврокомісією запровадила систему ліцензування, яка сприяє цивілізованому контролю нашого експорту до Європейського Союзу та запобігає різким змінам цін на зерно та іншу сільськогосподарську сировину. Зокрема, йдеться про гарантії того, що зерно, яке прямуватиме до третіх країн з України, не залишатиметься в одній із наших сусідніх країн, а прямуватиме транзитом до кінцевого пункту призначення. Однак, як бачимо, не всі були цьому задоволені. Вимоги щодо повної заборони «аграрного» транспорту з України залишилися в економічному, а головне — політичному порядку денному низки європейських країн [19].

Отже, оцінка різних факторів дозволяє зрозуміти, як український агроекспорт до країн ЄС змінився в умовах війни, та розроблено стратегії для забезпечення стабільності та конкурентоспроможності агропромислового сектора.

2.3. Сучасний стан та тенденції розвитку експорту продукції АПК до країн ЄС в умовах повномасштабного вторгнення росії

В умовах інтеграції України у світовий економічний простір аграрний сектор є однією з пріоритетних і стратегічно важливих галузей національної економіки. Стратегічне значення аграрного сектору економіки України визначається його положенням у системі виробничих відносин, потужним експортним потенціалом, внеском у формування національної та світової продовольчої безпеки. Український агробізнес як основний рушій національної економіки виявився найбільш вразливим

до негативного впливу чинників нестабільності на тлі широкомасштабної агресії Росії проти України. Окупація територій і земель, зрив налагоджених роками виробничо-технологічних процесів, закриття логістичних ланцюгів, морських портів, знищення виробничого та ресурсного потенціалу стали справжнім випробуванням для аграріїв. Стабілізація та подальший розвиток аграрного сектору національної економіки неможливі без виваженої державної політики, без розробки довгострокових і короткострокових заходів щодо активізації агробізнесу, без зростання його конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринку. навколишнє середовище ринку [59].

Неспровоковане повномасштабне вторгнення росії в Україну значно погіршило всі показники розвитку нашої країни. Національна економіка переживає значні ренесанси, викликані новими реаліями, але в перспективі ці вимушені зміни можуть мати позитивні результати. Це стосується, зокрема, структури вітчизняного експорту, як географічного, так і товарного. Слід зазначити, що для повноти та адекватності аналізу необхідно розділити експорт товарів та експорт послуг, оскільки на показники цих структурних складових впливає різна комбінація факторів і водночас реакція. Цей ефект може бути різним [51].

Структура експортної діяльності України за роки незалежності поступово змінювалася в бік збільшення частки продукції сільського господарства та агробізнесу та незначного зменшення частки важкої промисловості, насамперед чорної металургії. Так, після розпаду СРСР сільське господарство (особливо тваринництво), яке занепало через нездатність галузі швидко реагувати на виклики ринкової економіки, а також застарілі технології, не змогло забезпечити експорт у 2013 році. продукція, що вироблялася у великих кількостях, не відповідала жорстким стандартам якості розвинутих країн, насамперед ЄС, а частка сільськогосподарського експорту в товарній структурі експорту України була невисокою (5–7% на початку 1990-х років) і почала зростати.

Після вступу України до СОТ у 2008 році (переважно за рахунок вирощування сільськогосподарських культур) за останні десять років він досяг 30-35% (на кінець 2021 року зернові 18%, насіння та плоди – 3,58%, олії та жири – 10,33% , корми для

тварин – 2,55%). У 2019-2021 роках продаж сільськогосподарської продукції забезпечив майже 50% валютних надходжень України [42].

Незважаючи на те, що вітчизняне сільське господарство (насамперед зернове) забезпечує продовольчу безпеку не лише України, а й усього світу, не можна заперечувати високу залежність галузі від зовнішніх чинників – погодних умов та врожайності, ціни на паливо, попит на світовому ринку тощо, звідси так зване «збідніле» зростання експорту сільськогосподарської продукції. Крім того, існують екологічні зовнішні ефекти, які вимагають особливого контролю та спеціальних рішень.

Ще однією важливою складовою українського експорту були чорні метали та вироби з них (20,46% і 1,86% відповідно у 2021 році) до повномасштабної окупації. Чорна металургія є сировинно-енергозалежною галуззю, значний експорт якої підтримується не лише факторними умовами України, а й інтересами олігархів та імпортом енергоносіїв, що свідчить про негативний вплив експортного тиску на економічну безпеку держави. Збільшення вартості продажу залізної руди та металу за кордон було підтримано позитивною ціновою динамікою (з 60 дол. США за тонну у 2015 році до 240 дол. США за тонну у 2021 році), але кількісно експорт дещо знизився [41].

Незважаючи на збільшення частки послуг у загальній структурі експорту України, аналіз товарного експорту України свідчить про його сировинний характер. До повномасштабного вторгнення росії серед продукції, яку пропонують наші виробники на світових ринках, майже не було високовартісної, наукоємної технологічної продукції, але така продукція виробляється в Україні.

Загалом структура національної економіки та експорту характеризується низьким індексом складності економіки та тенденцією до зниження рейтингу (27 місце у 2000 р., 33 місце у 2010 р., 42 місце у 2020 р.), [43].

Напад росії на нашу державу створив дуже негативне середовище для реалізації експортного потенціалу галузей, які забезпечують найбільше надходження в країну іноземної валюти. Аграрний сектор демонстрував значний занепад у перші місяці широкомасштабної війни через окупацію великої території, військові дії,

енергетичні проблеми, геополітичні зміни та порушення матеріально-технічного зв'язку, але поступово після відкриття блокади пропускна здатність порту почала відновлюватися і досягла довоєнного рівня. Цьому сприяла державна та зовнішня підтримка галузі, а також стрімке зростання цін на зовнішніх ринках з 2021 року. У вересні 2022 року частка сільськогосподарської продукції в товарному експорті України досягла рекордного рівня і сягнула 43% [44].

Натомість обсяг експорту металу суттєво скоротився (падіння на 89% у жовтні 2022 року порівняно з обсягом 2021 року), оскільки більшість ресурсів і потужностей галузі були виснажені, знищені або закриті в охоплених війною районах. Їхні дії. Оскільки військові дії все ще тривають, а ланцюжки поставок порушені, не йдеться про відновлення промислових виробничих потужностей, а отже й експорту, до довоєнного рівня [73].

Доходи від експорту життєво важливі для національної економіки під час війни. Проте товарний характер товарної структури експорту буде перешкоджати його зростанню в майбутньому. Трансформація має відбуватися в напрямку підвищення складності економіки за рахунок інноваційної складової та відповідно до вимог сталого розвитку.

Експорт України залежить від подальшої ескалації військових дій у найближчі періоди, а також від рішень і дій уряду. Проте в цілому очікується поступове відновлення ділової активності вітчизняних підприємств та збільшення експорту української продукції, особливо до країн ЄС [82].

Зазначимо, нещодавно Європейський Союз, Велика Британія та Канада скасували імпорتنі мита та тарифні квоти на українські товари, що спростить їх експорт для вітчизняних компаній.

Завдяки цьому український бізнес у майбутньому може збільшити експорт товарів із високою доданою вартістю. Цей договір діє протягом 12 місяців, але може бути продовжений за згодою сторін.

Слід зазначити, що основним недоліком режиму «Рік без мита і квот» є невизначеність його тривалого продовження. Цей момент особливо важливий для

виробників із тривалим циклом виробництва, адже їм необхідно розуміти, чи зможуть вони вигідно реалізувати свою продукцію в літні місяці наступного року.

Крім проблем, з якими стикалися українські експортери до війни (несприятлива економічна та політична ситуація, відсутність фінансування, невідповідність продукції міжнародним стандартам, недостатній рівень технології виробництва та кваліфікації персоналу тощо), зараз деякі з цих загострилися проблеми та багато інших: проблеми матеріально-технічного забезпечення, пошкодження інфраструктури, брак трудових ресурсів, розкопки територій, дефіцит фінансових та матеріальних ресурсів, неможливість здійснення діяльності через бойові дії тощо).

Для майбутньої відбудови національної економіки Уряд розробив план відновлення України на 2022-2032 роки, згідно з яким основною місією (баченням) відновлення України є «Сильна європейська країна – магніт для зовнішнього світу».

Цей документ спрямований на прискорення сталого економічного зростання, який визначає перелік національних програм для досягнення ключових результатів. У рамках програми «Розвиток галузей з доданою вартістю економіки» пропонуються проекти, пов'язані з сільською економікою, для реалізації яких знадобиться 36,6 млрд доларів інвестицій. Сполучені Штати, зокрема [74]:

- розвиток переробки (крохмаль, сиропи, клейковина, лецитин, протеїн, премікси, м'ясо, молоко) - 10,2 млрд дол. США;
- будівництво зрошувальної системи на 1 млн га землі - 4 млрд дол. США;
- розвиток сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю (овочі, фрукти, насіння) - 7,7 млрд дол. США;
- 1,6 млрд доларів на рекультивацію деградованих земель. США;
- збільшення виробництва м'яса, молока, яєць - 5,5 млрд. грн. США;
- на підтримку переходу агропродовольчої галузі на «зелене» зростання - 1,1 млрд. грн. долар. США;
- оперативне відновлення після війни 10,5 тис. сільськогосподарських підприємств - 6,5 млрд. грн. США [51, с. 21].

Перевагою плану відновлення є обґрунтоване визначення надзвичайних заходів та відповідна оцінка потреб у фінансуванні до 2022 року, з яких Уряд виділить такі невідкладні проекти, як забезпечення сільгоспвиробників недорогим фінансуванням та можливостями зберігання продукції.

З метою ресурсного забезпечення сільгоспвиробників Міністерство аграрної політики та продовольства України розробило програми безповоротних дотацій для аграріїв, які затверджені Кабінетом Міністрів. Програми стосуються розвитку садівництва, плодівництва та виноградарства, а також тепличних господарств.

Вони призначені для підтримки суб'єктів господарювання, сільгоспвиробників, створення робочих місць та забезпечення продовольчої безпеки. Програма часткової компенсації витрат на створення теплиць передбачає надання дотацій у розмірі від 5 млн до 7 млн грн, загальний бюджет програми – 7 млрд грн. Учасниками програми можуть бути приватні підприємці, аграрні компанії та фермерські господарства, які мають у власності чи оренді землю [21].

Станом на 9 вересня 2023 року Міністерство аграрної політики та продовольства України підписало 25 наказів про надання грантової допомоги аграріям на загальну суму 109 млн 448 тис. грн. Нині сільськогосподарські підприємства вирощують сади на площі від 1,34 до 25 га. Розмір гранту для фермерів становить від 360 тис. грн до 10 млн грн на одержувача. Загальна площа насаджень становить 257,44 га. Загальна сума гранту становить 75 млн 208 тис. грн. [47].

Багато стейкхолдерів аграрного ринку пропонували свої інструменти для підтримки виробничої діяльності сільгоспвиробників навіть під час повномасштабної окупації росії. З цього приводу варто відзначити Агентство USAID з міжнародного розвитку, яке впроваджує наступні заходи:

1. Програма USAID з розвитку сільського господарства та сільських територій (АГРО) розрахована на п'ять років (до 2024 року) і загальною вартістю 35 мільйонів доларів. США. Агрономічну підтримку отримуватимуть 3000 фермерів на рік у 13 регіонах країни, які особливо постраждали від війни.

2. Проект «Кредитні ресурси сільгоспвиробників» розрахований на сім років (до 2023 року) загальною вартістю 8,9 млн дол. США. Кредитні спілки-партнери USAID надають нові кредити малим агровиробникам.

3. Програма Agricultural Resilience Initiative (AGRI) вартістю 100 мільйонів доларів. Ініціатива AGRI має працювати над посиленням механізмів експорту сільськогосподарської продукції України.

4. Програма «Підтримка малих та середніх підприємств зернової галузі в доступі до послуг зі зберігання та сушіння зерна» - підтримка шляхом надання стратегічних напрямів виробництва зернових та технічних культур.

Малі та середні підприємства з додатковими потужностями та послугами з переробки, сушіння та зберігання зерна для подовження терміну придатності вирощеної продукції та підтримки стабільності агробізнесу, забезпечуючи тим самим національну продовольчу безпеку в умовах воєнного часу [51].

Засновник Hard Skills Consulting, керівник проекту Віктор Шульга зазначає, що при визначенні пріоритетів розвитку аграрного сектору економіки доцільно не лише експортувати зернові, а й забезпечувати переробку сільськогосподарської сировини.

Запланована на 15 листопада 2022 року конференція «Трансформація бізнесу на агропродовольчому ринку: у пошуках Святого Грааля доданої вартості» буде присвячена практичним аспектам розробки стратегічного плану модернізації економіки та механізму переходу до економічного розвитку. Від експорту сировини до її поглибленої переробки в аграрному секторі необхідно показати 9 випадків створення доданої вартості в галузях від переробників – агрохолдингів, середніх і нішевих компаній. Ці кейси призначені для сільськогосподарських компаній, які починають переробляти сільськогосподарську продукцію, компаній харчової промисловості, які уважно дивляться на ринок сільськогосподарської продукції, і майбутніх інвесторів у сільськогосподарське виробництво та харчову промисловість [50].

За визначенням представників Європейської бізнес асоціації на період війни визначено три пріоритети в аграрній сфері:

- розвиток експортної логістики;

- зберігання врожаю;
- кредитування та доступ до фінансування для агросфери.

На думку представників Європейської бізнес асоціації, післявоєнний розвиток аграрної галузі передбачає розвиток переробки, зростання доданої вартості, розвиток біоенергетики, тваринництва, садівництва і т.д.

Отже, у цілому, експорт продукції агропромислового комплексу України до країн Європейського Союзу в умовах війни з росією переживає як виклики, так і можливості. Стабільність та розвиток цього напрямку експорту залежить від ефективності управління ризиками, пошуку альтернативних ринків та розвитку стратегічних партнерств з країнами ЄС.

Висновки до розділу 2

Дослідження структури та динаміки українського агроекспорту до країн Європейського Союзу є важливим аспектом аналізу економічних відносин між Україною та ЄС. Структура українського агроекспорту до країн ЄС відзначається постійним зростанням обсягів експорту різних видів сільськогосподарської продукції, що свідчить про певний рівень конкурентоспроможності українського аграрного сектору на міжнародному ринку. Розвиток українського агроекспорту до країн ЄС залежить від політичної та економічної ситуації.

Отже, вивчення структури та динаміки українського агроекспорту до країн ЄС дозволяє зробити висновки про тенденції розвитку аграрного сектору України на міжнародному ринку та визначити ключові фактори, які впливають на цей процес.

В цілому, експорт продукції агропромислового комплексу України до країн Європейського Союзу в умовах війни з росією переживає як виклики, так і можливості. Стабільність та розвиток цього напрямку експорту залежить від ефективності управління ризиками, пошуку альтернативних ринків та розвитку стратегічних партнерств з країнами ЄС.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО АГРОЕКСПОРТУ ДО КРАЇН ЄС В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

3.1. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах євроінтеграційного процесу

Важливим аспектом реалізації визначеного Україною курсу на євроінтеграцію є забезпечення відповідності сільськогосподарської продукції європейським стандартам якості та безпеки та, відповідно, підвищення конкурентоспроможності аграрного комплексу країни на європейському ринку сільськогосподарської продукції.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС є важливим чинником розвитку аграрного сектору, оскільки відкриває перед Україною національні компанії перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС, підвищення рівня якості та безпеки, та екологічні характеристики сільськогосподарської продукції України, та покращення стану продовольчої безпеки держави [32].

Процес інтеграції України до європейської спільноти потребує пошуку шляхів формування ефективної державної політики не лише в аграрному секторі, а й у різних галузях економіки. Ефективна державна політика дозволяє вітчизняним виробникам адаптуватися та адаптуватися до стандартів аграрної політики ЄС.

Важлива складова державної політики, а саме аграрна політика, своєю науково обґрунтованою та раціональною структурою дозволяє вітчизняним підприємствам залишатися конкурентоспроможними на зовнішньому ринку [18].

Процеси інтеграції до Європейського економічного співтовариства, наявність сильних конкурентів на європейських ринках та високі вимоги до якості та безпеки харчових продуктів спонукають до створення комплексу методичних засобів та комплексу заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності народне

господарство. агропромисловий комплекс, безпосередньо пов'язаний з продовольчою безпекою країни. Крім того, важливим є вирішення проблемних питань виходу на європейський ринок у сферах виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також у сферах безпосереднього виробництва засобів виробництва та обслуговування агропромислового комплексу в умовах інтеграційних процесів [40].

Водночас, враховуючи постійне підвищення рівня прозорості ринку та зниження рівня протекціонізму, це один із важливих факторів, який визначатиме здатність продукції, сільськогосподарського виробництва та сільськогосподарського виробництва в майбутнє. сектора, уся вразливість країни до викликів на внутрішньому та європейському ринках – конкурентоспроможність [53], (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Групи сільськогосподарської продукції за рівнем її конкурентоспроможності

Конкурентоспроможна продукція	Продовольче та фуражне зерно насіння соняшнику та продукти його переробки насіння ріпаку сої та продукти їх переробки
Перспективна конкурентоспроможність	М'ясо птиці овочі яйця молоко та молочні продукти свинина мед картопля
Низькоперспективна конкурентоспроможність	Яловичина цукор льон морепродукція

Примітка. Складено автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Така ж ситуація спостерігається на ринку молока та м'яса серед продукції тваринництва. Проте варто відзначити позитивні тенденції щодо конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

У 2023 р., за попередніми оцінками, експортовано 67,5 млн т агропромислової продукції різних видів, що на 15 % перевищує показник 2022 р. Разом з тим, експортний виторг у 2023 р. склав 21,9 млрд дол. США, що на 8 % менше від показника 2022 р. через падіння цін майже на всі види агропродукції проти попереднього року та дорожчу експортну логістику [53].

Якщо згадати ситуацію у січні 2020 року на зовнішній ринок експортовано сільськогосподарської продукції на 1 млрд 980 млн доларів США, що на 14% більше порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Частка сільськогосподарської продукції в загальному експорті України становить 48%. Основну частку аграрного експорту становлять зернові – 48% та олійні – 23%. Україна має великий потенціал для розвитку аграрного ринку. Протягом останніх п'яти років Україна поступово нарощувала експорт сільськогосподарської продукції [53], (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Експорт сільськогосподарської продукції України у січні 2020 року

Показник	Значення
Сума експорту сільськогосподарської продукції (млн дол. США)	1,98
Зміна експорту порівняно з січнем 2019 року (%)	14%
Частка сільськогосподарської продукції в загальному експорті (%)	48
Частка зернових у загальному аграрному експорті (%)	48
Частка олійних у загальному аграрному експорті (%)	23

Примітка. Складено автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Україна інтегрована у світовий ринок, її пропозиція аграрної продукції на світовому ринку складається з восьми товарних позицій, але домінує сировина, як видно з представлених даних (див. Рис. 3.1.).

Необхідність забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу на основі визначення конкурентних переваг зумовлює актуальність наукового пошуку нових методів, форм і засобів її вдосконалення, що сприяє подальшому розвитку ринкових відносин. України і безпосередньо впливає на добробут населення [60].

Підписання угоди, а також створення в її рамках Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом є важливими складовими розвитку аграрного сектору, оскільки перед Україною відкривається майбутнє поступового розвитку ринку Європейського Союзу. Варто підвищити якість, безпечність та екологічну чистоту сільськогосподарської продукції вітчизняних товаровиробників, покращити стан продовольчої безпеки держави.

Тому перед Україною стоїть завдання підвищити ефективність використання наявного потенціалу аграрного сектору економіки, адаптувати його до нових умов, зокрема розробити механізми з урахуванням ризиків, які можуть виникнути внаслідок лібералізації економіки. Європейські зовнішньоторговельні відносини. Наразі Україна має здійснити низку заходів щодо виходу на європейський ринок та збільшення експорту до країн, які є важливими ринками збуту.

Крім тих переваг, які через 10-20 років надасть реформа АПК, Україна після вступу до ЄС вперше відчує низку загроз і недоліків.

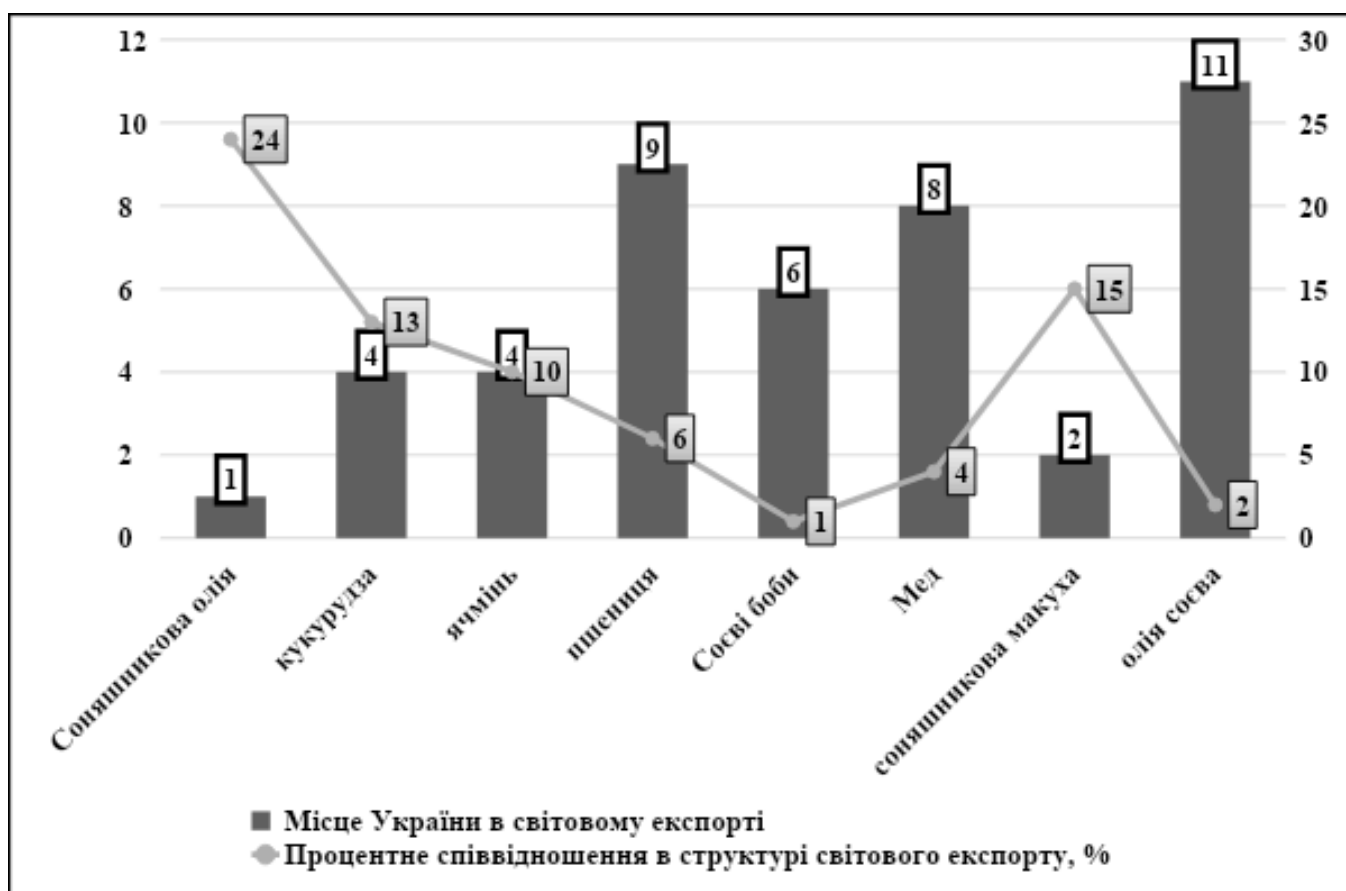

Рис. 3.1. Місце України на світовому ринку та процентне співвідношення в структурі світового експорту в 2021 році, (місце; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Державна служба статистики України.

По-перше, чітко проглядається проблема нарощування виробничих потужностей іноземних підприємств, що, з одного боку, сприяє забезпеченню зайнятості населення України, а з іншого – дозволяє капіталу виводитися за кордон. Ще однією проблемою є трудова еміграція, відтік трудових ресурсів, подальша деградація робочої сили в Україні [70].

Складність переходу на європейські умови функціонування агропромислового комплексу позначається на розвитку багатьох галузей агропромислового комплексу. Що стосується вітчизняної продукції, то конкурентоспроможна продукція Європейського Союзу може витіснити останню з європейського ринку або перешкодити українським виробникам вийти з такою продукцією на європейський ринок.

Вступ України до Європейського Союзу створив основу для змін і реформ в аграрному секторі. Аграрний ринок здатний суттєво змінити умови роботи, законодавство має відповідати стандартам ЄС, а продукція має бути якісною та відповідати сертифікатам якості. При цьому пріоритет має бути органічне виробництво та його фінансування. Крім того, діалог між Україною та ЄС щодо внесених змін може бути постійним. Продукція, що експортується, має бути безпечною. Бажано запровадити квоти та спеціальні податкові режими. Зазначені вимоги спонукають до запровадження в Україні законодавчих, інституційних, технологічних та інших змін [47].

Найскладнішим питанням в управлінні конкурентоспроможністю продукції в АПК залишається ціновий фактор, який пов'язаний з найбільшим навантаженням під час збирання окремих сільськогосподарських культур і, відповідно, значними змінами цін на продукцію. Сильним важелем у такій ситуації є держава, здатна здійснювати політику державних закупівель для підтримки вітчизняного виробника. Іншим інструментом хеджування цінових ризиків є страхування ризиків, товарні

біржі, що дозволяють використовувати різні фінансові інструменти для планування результатів господарської діяльності [51].

Отже, конкурентоспроможність аграрних суб'єктів господарювання України залежить від відповідності законодавства України нормам Європейського Союзу, податкової системи, регулювання ринку, тиску контролюючих органів на діяльність ринку, розвитку сільських територій, державного фінансування та підтримки, інновації, інформаційні технології, рівень розвитку органічного виробництва.

3.2. Проблеми експорту сільськогосподарської продукції України до країн ЄС в умовах війни

Зовсім нещодавно глобальним викликом для внутрішньої та зовнішньої економічної діяльності була пандемія коронавірусу COVID-19, але масштабне російське вторгнення, яке почалося в лютому 2022 року, стало ще сильнішим ударом по економіці України [77].

Руїнівні наслідки для національної економіки можна спостерігати в трьох основних аспектах:

- внаслідок бойових дій знищується інфраструктура, виробництво і навіть цілі сектори економіки;
- стрімке падіння ділової активності, відсутність прямих іноземних інвестицій у реальний сектор економіки, неможливість відновлення прибутковості, припинення соціально-економічного розвитку;
- демографічна криза, спричинена збільшенням загибелі цивільного населення та великомасштабною міграцією під час війни.

Сьогодні Україна переживає дуже складний етап свого розвитку. Глобальні трансформації в суспільстві, зміни клімату, посилення боротьби за глобальні ресурси та сфери впливу, низка викликів, викликаних силою для збереження свого місця у світовому розвитку, призвели до найбільшого військового конфлікту цього століття.

До повномасштабної окупації території України росією аграрний сектор становив 10% ВВП. У цій галузі працювало понад 14 % робочої сили, яка становила 41 % загального експорту України. Проте початок війни, яка почалася ще до початку весняної сівби 2022 року, негативно вплинув на розвиток агросектору. У 2022 році загальна посівна площа зменшилася на 20% порівняно з 2021 роком, а 22% основного поголів'я було пошкоджено за перші місяці війни [52].

За оцінками Світового банку та Держстату України, станом на кінець грудня 2023 року війна в Україні завдала загальних збитків сільському господарству на суму 8,72 мільярда доларів США із загальним збитком 31,50 мільярда доларів США. Насамперед ці збитки полягають у частковому або повному знищенні техніки та обладнання, складських приміщень, худоби та багаторічних насаджень [79].

Питома вага витрат на виробництво в загальній сумі витрат зросла за рахунок недобору врожаю, зменшення обсягу виробництва, зниження обсягу та ціни експортних товарів, зокрема: пшениці, ячменю, кукурудзи на зерно та насіння соняшнику.

Загалом в Україні більше 30% сільськогосподарських угідь залишаються необробленими через посягання або загрозу сільськогосподарського використання. Починаючи з грудня 2022 року, збитки зросли майже в чотири рази, раніше частково пошкоджені активи в районах, які не контролюються тимчасовим урядом.

Подорожчання сировини, зокрема добрив та дизельного палива, впливає на зменшення виробництва сільгосппродукції, що в свою чергу впливає на зменшення доходів сільгоспвиробників [54].

У перші місяці війни експорт зерна був різко скорочений блокадою Чорного моря, порти якого забезпечували 90% довоєнного сільськогосподарського експорту.

Експорт зернових у березні 2022 року становив лише 0,3 млн тонн проти 5,4 млн тонн у січні 2022 року. Хоча альтернативні маршрути допомогли збільшити експорт зерна до 1,2 млн тонн у квітні та 2,7 млн тонн у червні 2022 року, цей обсяг був меншим за 5-6 млн тонн, які щомісяця експортувалися через порти Чорного моря до війни [75].

У результаті внутрішні сільськогосподарські ціни на пшеницю та кукурудзу в січні-червні 2022 року впали на 40%, тоді як на світовому рівні вони зросли на 18% [50].

Слід зазначити, що війна на території нашої держави руйнівню впливає на динаміку показників, характер і прибутковість зовнішньої торгівлі не в локальному, а в глобальному масштабі. Вторгнення росії порушило існуючі ланцюги поставок і логістичні маршрути, а криза в експорті агропромислової та іншої продукції загострилася, тоді як імпорт також перебуває в скрутному становищі – сезонна паливна криза. Літні місяці 2022 року – яскраве тому підтвердження [43].

Через блокаду росією українських портів наша країна не могла експортувати сільськогосподарську продукцію морем до 1 серпня 2022 року. Близько 22 млн тонн зерна залишилися на складах у портах і не були доставлені кінцевим споживачам у зазначений термін [39].

Відсутність можливості продавати сільськогосподарську продукцію на світовому ринку є прямими збитками для українських аграріїв та вітчизняної економіки, а також втратою мільярдів доларів експортної виручки, яка є одним із основних джерел доходу держави. Бюджет України. Тому українські аграрії та держава були змушені шукати нові шляхи вирішення проблем доставки – експорт сільгосппродукції автотранспортом, залізничним транспортом, річковими портами.

З 1 серпня 2022 року створено спеціальні «зелені коридори» для експорту українського зерна в Чорному морі. З Одеського порту вийшло перше судно з українським продовольством.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, у серпні 2022 року обсяг експорту сільськогосподарської продукції України зріс на 25,5% і становив майже 7,3 млн тонн. Значний вплив на зростання експорту мало відродження морського порту [56].

З метою підтримки сільськогосподарських підприємств на початку війни держава запровадила низку державних програм, спрямованих на вирішення проблем експорту зерна та олійних культур. Через блокування чорноморських портів українські експортери не встигли відправити торішню експортну агропродукцію.

До війни загальна потужність елеваторів України становила близько 57 млн. тонн. За перші місяці 2022 року потреба в сховищах зросла вдвічі до 107,38 млн тонн. Уряд України разом із міжнародними партнерами та донорами намагався знайти шляхи вирішення цієї проблеми. Так, за підтримки Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН та допомоги Канади та Японії на полях розмістили поліетиленові рукави та мобільні склади для тимчасового зберігання врожаю. Крім того, частина зерна, спочатку призначеного для експорту, була реалізована на внутрішньому ринку за дуже низькою ціною [28].

У травні 2022 року розпочалася спільна ініціатива Європейської Комісії та Уряду України щодо солідарності, спрямована на спрощення експорту продуктів харчування з України різними сухопутними маршрутами та портами ЄС.

Крім того, у липні 2022 року відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом було запроваджено тимчасове призупинення дії експортних мит і тарифних квот на сільськогосподарську продукцію України строком на один рік [23].

У серпні 2022 року було ініційовано Конвенцію про уніфіковані процедури транзиту та Конвенцію про спрощення формальностей у торгівлі товарами, спрямовані на розширення можливостей для фізичного та логістичного експорту через кордони Україна-ЄС.

Було досягнуто домовленості щодо Чорноморської зернової ініціативи за посередництва ООН і Туреччини, яка відновила експорт зерна з основних чорноморських портів України, включаючи Одесу, Чорноморськ і Южний.

Однак 17 липня 2023 року росія вийшла з Чорноморської зернової ініціативи. Відтоді лише кілька українських зерновозів обійшли західне узбережжя Чорного моря, використовуючи територіальні води Румунії та Болгарії, щоб уникнути можливих атак росії.

Ці заходи покликані підтримати вітчизняних виробників та експортерів та зміцнити їх позиції на ринку ЄС під час продовження воєнного стану. Так, експорт сільськогосподарської продукції України до ЄС зріс майже вдвічі, з 7,665 млн

доларів у 2021 році до 13,005 млн доларів у 2022 році, основна частина – зернові та олійні культури [40].

Проте витрати на логістику залишалися високими та вплинули на ціни продукції для підприємств аграрного сектору. Як наслідок, у 2022 році посівні площі озимої пшениці скоротилися на 25%, багато підприємців перейшли на вирощування олійних культур, що може призвести до зниження врожайності, експорту зерна та якості посівних площ у Україна в майбутньому.

Збільшення експорту українських продуктів харчування на ринки ЄС призвело до напруженості та конфліктів у деяких країнах-членах. Значна частина українських зернових та олійних культур, які спочатку призначалися для експорту в країни Азії, Африки та Близького Сходу, через низку обставин потрапила на ринок ЄС. Стрімке подорожчання транспортування за межі ЄС, обмежена логістика, порушення контрактів з основними покупцями – призвели до зміни напрямків аграрного експорту України [78].

Потік українського зерна до Східної та Центральної Європи призвів до падіння місцевих цін і позбавив місцевих фермерів можливості продавати свій урожай на вигідних умовах. У квітні 2023 року протести фермерів почалися в Польщі, Болгарії, Угорщині, Румунії та Словаччині.

Захищаючи свої політичні цілі, у квітні 2023 року уряди країн, які стали жертвами протестів, запровадили тимчасову заборону на українське зерно до вересня 2023 року. Після цього ряд країн знову ввели заборону на імпорту зерна з України після зняття обмежень, а український уряд подав скаргу до Світової організації торгівлі на Угорщину, Польщу та Словаччину [55].

Оскільки сільське господарство є основою продовольчої безпеки, значні збої в ланцюзі поставок і системах логістики порушили стабільне виробництво, переробку та системи доставки харчових продуктів.

Для забезпечення продовольчої безпеки під час війни уряд України вніс низку змін до національного законодавства. Так, у квітні 2022 року Жогоркувська Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення безпечності харчових продуктів у військовій

обстановці», спрямований на вирішення питань щодо договорів оренди землі. Враховуючи наслідки воєнного стану, масову еміграцію та відсутність власності на землю, а також фінансові та адміністративні труднощі, багато підприємств не можуть поновити договір оренди землі [80].

Згідно з новим законом, усі договори оренди автоматично продовжувалися на один рік, що дозволило фермерам зберегти контроль над землею. Крім того, визначено граничний розмір орендної плати (не перевищує 8% нормативної грошової оцінки землі), спрощено порядок реєстрації земельних ділянок в органах місцевого самоврядування, безоплатне надання земель державної/громадської користування для особистих селянських господарств. рекомендований. Ці ініціативи спрямовані на забезпечення стабільності та самозабезпечення сільського господарства під час військового конфлікту [47].

З метою підтримки українських виробників зерна «уряд України тимчасово призупинив імпортне мито на матеріали, що використовуються для зберігання зерна, а також спростив правила реєстрації сільськогосподарської техніки та вантажівок.

Крім того, державна кредитна програма «Дешеві кредити 5-7-9%», яка раніше діяла лише для мікро- та малих фермерських господарств і пропонувала їм кредити з відсотковими ставками 5%, 7% або 9%, тепер розширена, щоб охопити більше підприємств, у тому числі середнього та великого агробізнесу. За програмою Світового банку «Програма досягнення результатів» агробізнес може отримати кредити від 0% до 9% для реалізації інвестиційних проектів або борг до 90 млн грн (2,4 млн дол. США) рефінансування» [49].

За фінансової підтримки Європейського Союзу Міністерство аграрної політики та продовольства України реалізувало спеціальну програму підтримки малих підприємців України під час війни. Він передбачає програму виплат у розмірі 3100 грн за гектар для фермерів, які володіють до 120 га, а також допомогу у розмірі 5300 грн за голову для господарств із 100 тваринами. Також були запропоновані грантові програми для садівництва та садівництва, за якими сільгоспідприємствам надають дотації для закладення насаджень на нових площах до 25 га, а також для будівництва теплиць до 2 га.

Спільні зусилля та заходи у сфері аграрної політики, які зараз здійснює уряд України, є швидким реагуванням на надзвичайні ситуації та показали свою ефективність у відновленні та підтримці великих експортоорієнтованих підприємств, які суттєво постраждали від Росії. окупації в перший рік конфлікту. Незважаючи на успіхи в цій сфері, важливо зазначити, що ця політика може бути менш ефективною для підтримки дрібних виробників продуктів харчування, які наражаються на значні ризики через військові конфлікти.

Зважаючи на спроможність уряду їх реалізувати, серед першочергових заходів з відновлення та реконструкції аграрного сектору можна виділити наступні [76; 77]:

- надання прямої фінансової підтримки аграріям через державні програми відновлення виробництва, включаючи дотації та відрахування (для малого бізнесу), компенсацію відсоткових ставок за кредитами сільськогосподарського виробництва, а також часткове кредитне гарантування для малого бізнесу. Відповідні інвестиційні гранти сприяють розвитку альтернативних джерел енергії для фермерів, розширенню зернопереробних підприємств і садівничого виробництва;

- процес розмінування та відновлення земель сільськогосподарського призначення.

Пріоритетні потреби в середньостроковій та довгостроковій перспективі (з 2024 по 2033 рр.) становлять 29,1 млрд. дол. США або 98% від загальних потреб України, за такими напрямками [43]:

1. Завершення реабілітації збитків від війни, що включає відновлення зруйнованої війною інфраструктури та об'єктів та впровадження сучасних технологій і стандартів безпеки для підвищення довговічності та функціональності відновлених об'єктів.

2. Розширення підтримки фермерів та банків протягом кількох виробничих сезонів для підтримки відновлення сільськогосподарського виробництва шляхом надання фінансової підтримки фермерам через державні програми, спрямовані на відродження сільськогосподарського виробництва та надання ліквідності для сільськогосподарських кредитів для полегшення доступу до фінансових ресурсів для фермерів.

3. Підтримка довгострокового відновлення та розвитку сільськогосподарського виробництва, спрямованого на збільшення різноманітності та інклюзивності сільськогосподарського виробництва, зосереджуючись на стійкості сільськогосподарських холдингів до зміни клімату, інтеграції харчового та енергетичного секторів, а також дотримання вимог Зелений пакт ЄС.

4. Розширення інвестицій в аграрне середовище, збільшення фінансування сільськогосподарських установ, удосконалення санітарної та фітосанітарної діяльності, систем моніторингу та реєстрації земель, аналізу ґрунтів для точного землеробства, сільськогосподарських досліджень, послуг з навчання та перепідготовки фермерів та агробізнесу.

Створена Президентом України Рада національного відновлення запропонувала проект плану відновлення та розвитку України на 2022-2032 роки. План поділено на три фази – воєнна економіка (2022), післявоєнна реконструкція (2023-2025) і нова економіка (2026-2032), яка включає понад 800 проектів у рамках 15 національних програм у різних секторах.

Згідно з цим Планом, уряд України має намір відновити державу як країну ЄС, спрямовану на впровадження євроінтеграційних реформ, запровадження зелених інноваційних технологій, підтримку верховенства права та підвищення прозорості та підзвітності у процесі відновлення аграрного сектору [51].

Тому післявоєнна відбудова сільського господарства має не лише відновити обсяги виробництва, але й забезпечити структурні перебудови в подальшому розвитку аграрного сектору України. Враховуючи обмеженість її ресурсів, зусилля держави мають бути спрямовані на вирішення питань реконструкції та відновлення аграрного сектору України, що неможливо без внесення відповідних змін до державної аграрної політики, що неможливо з огляду на нові національні ресурси. Переваги та необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світу.

Отже, дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС є надзвичайно актуальним, оскільки воно сприяє розробці ефективних стратегій для зміцнення позицій України на міжнародному ринку, підтримці економічного

зростання, покращенню добробуту населення та інтеграції країни в світову економічну спільноту.

3.3. Перспективи та рекомендації щодо розвитку експорту агропродовольчих товарів у ЄС у воєнний та повоєнний період

Аграрний сектор економіки є міжнародною візитівкою держави завдяки вагомому внеску на світовий продовольчий ринок України. На його частку припадає майже чверть валового внутрішнього продукту (ВВП), а високий рівень виробництва, його спеціалізація та концентрація в останні роки дозволяють розвивати експорт. Це підтверджується низкою законодавчих ініціатив щодо виходу держави на міжнародні аграрні ринки.

Важливо, щоб міжнародні партнери України підтримували це на всіх рівнях. Так, згідно з планом Маршалла, післявоєнна відбудова України становить 750 млрд дол. США розглянуть виділення 120-150 мільярдів доларів на розширення та інтеграцію логістики з Євросоюзом і 150 мільярдів доларів на енергетичну незалежність і зелений напрямок. У плані йдеться про те, що Україна має «створити стратегію розвитку агропродовольчого сектору в післявоєнний період, надаючи пріоритет розвитку та підтримці гнучких і децентралізованих агропродовольчих систем з використанням методів точного землеробства, ротація, ... впровадження нових технологій, адаптація продовольчої системи до зовнішніх викликів та взяття курсу на забезпечення екологічної та продовольчої безпеки» [74].

Загалом нинішній стан аграрного експорту є наслідком безпрецедентної економічної та політичної ситуації та надзвичайних зусиль бізнесу та держави щодо його розвитку, тому необхідно оптимально використовувати переваги, пов'язані з розширенням участі України на міжнародних ринках. Формування післявоєнної стратегії розвитку аграрного експорту, визначення його економічного та торговельного потенціалу є важливим науково-методичним завданням, вирішення якого базується на аналітичних методах дослідження [70].

Аналіз статистичних даних показує, що значну частку сільськогосподарського експорту займає рослинництво. У довоєнному 2021 році він становив 15,5 млрд. дол. США або 56% від загального промислового експорту, насамперед за рахунок зернової групи. Рослинні та тваринні жири та олії становлять 7 млрд. дол. США за рахунок соняшникової олії або 25% експорту. Готової продукції експортовано на 3,8 млрд. доларів або 14% експорту, основу якого становить макуха соняшникова. Дохід від тваринництва склав 1,4 млрд. дол. США або 5% експорту, в основному м'яса птиці [80].

Через втрати в логістиці та виробництві внаслідок повномасштабної агресії експорт товарів у РФ скоротився на 35% порівняно з 2021 роком. За даними Аграрно-експортної асоціації України позитивну динаміку показала продукція з доданою вартістю, насамперед молочна продукція, яйця, борошно та макаронні вироби, кондитерські вироби [80].

Подальше зростання експорту пов'язане з дуже складними проблемами внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, яке загострило проблеми національної безпеки, економіки загалом та продовольчої безпеки, які має вирішити держава. Тому актуальним є дослідження напрямів повоєнної стратегії розвитку аграрного експорту України [54].

У стратегії аграрного експорту основними проблемами подальшого розвитку агропромислового сектору України в частині нарощування аграрного експорту є:

- адаптація до змін агрокліматичних умов;
- стимулювання пропозиції (збільшення виробництва) в умовах обмеженого внутрішнього попиту;
- необхідність гарантування безпеки продукції (санітарні та фітосанітарні заходи, розвиток системи державного контролю);
- змінити структуру експорту щодо збільшення частки продукції переробки;
- необхідність покращення умов виходу на зовнішній ринок вітчизняних експортерів;
- необхідність диверсифікації позицій експортної продукції [80].

Враховуючи проведені аналітичні розрахунки, стратегію розвитку експорту сільськогосподарської продукції, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року необхідно адаптувати до викликів як виробничої, так і логістичної та регуляторної складових.

Наразі Міністерство аграрної політики та продовольства України впровадило важливу новацію – дало користувачам можливість отримувати ексклюзивну інформацію про міжнародні котирування сільськогосподарської продукції. Завдяки цьому є можливість відслідковувати світові ціни на основні види сільськогосподарської продукції: перевіряти міжнародні ціни в портах західних і східних країн, Латинської Америки та України, а також на міжнародних біржах. Графіки цін створюються як за місяць, так і за всю історію спостережень.

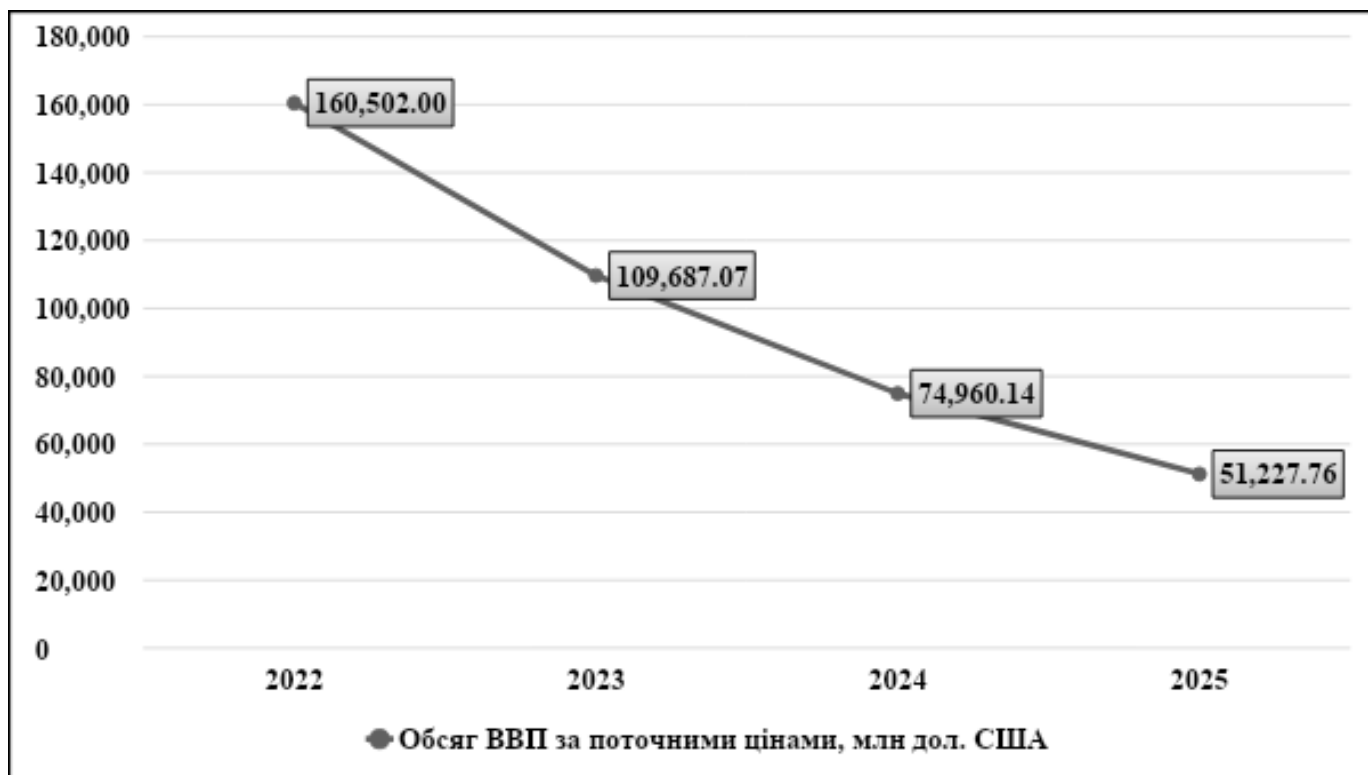

Рис. 3.2. Прогнозований обсяг ВВП України за поточними цінами, (млн. дол. США)

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерство аграрної політики і продовольства України.

Мінекономіки також розробило міжгалузеву стратегію міжнародної торгівлі, яка включає важливі імпортні складові, інформацію про стан використання

експортно-імпортних квот, нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, підтримку експорту та експорт. Стратегія України щодо моніторингу виконання та виділення коштів харчовій та переробній промисловості [81].

Послідовне та значне зниження ВВП порівняно з попередніми періодами свідчить про складну економічну ситуацію в найближчі роки. На думку експертів, однакове відсоткове падіння щороку може свідчити про те, що вплив головного фактора, який призвів до падіння економіки, збережеться протягом усього прогнозованого періоду [76].

Виходячи з графічного зображення на рисунку 3.3., скорочення з 2023 по 2024 рік, за інших рівних умов, виглядає наступним чином: ВВП зменшиться приблизно на 34 727 мільйонів доларів. У США він становить близько 31,7%, а ВВП у 2024-2025 роках скоротиться приблизно на 23 732 млн. дол. США [52].

Також була розглянута географічна структура експорту в таких регіонах, як Європа і Центральна Азія, Близький Схід і Північна Африка, Східна Азія і Тихий океан, а також в Арабській Республіці. У процесі аналізу визначено тенденцію до зниження показників експортного потенціалу з 2023 по 2025 рік (рис. 3.3.):

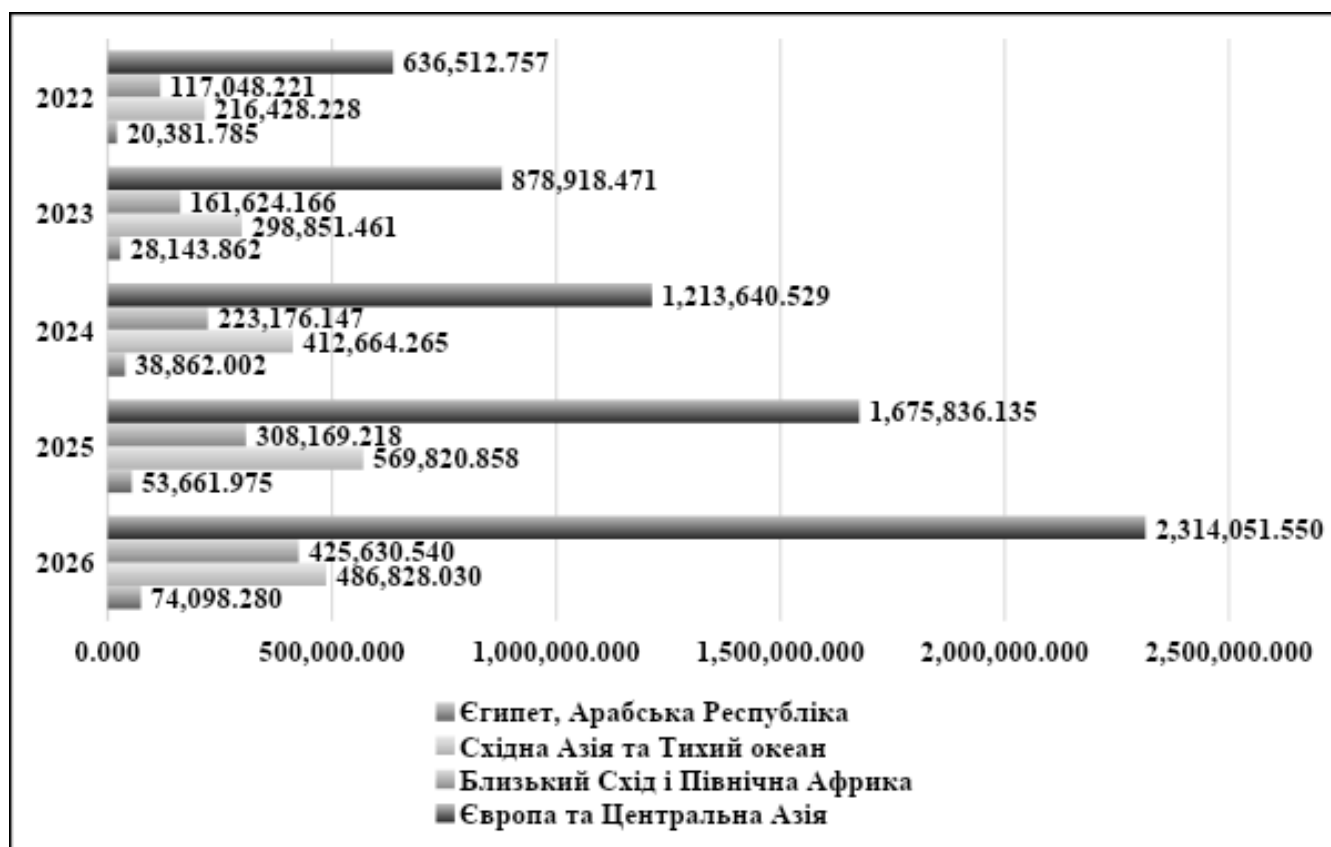

Рис. 3.3. Прогнозовані зміни у географічній структурі експорту України.

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерство аграрної політики і продовольства України.

Експортний потенціал в Європі та Центральній Азії визначено на рівні 2 314 051,55 дол. У 2022 році США і продовжать щорічно знижуватися, досягнувши 878 918 471 дол. США до 2025 року [78].

Для Близького Сходу та Північної Африки ця цифра становитиме 425 530,54 доларів у 2022 році. США і має подібну низхідну траєкторію, впавши до 161 624 166 дол. США до 2025 року. Обсяг експорту в країни Східної Азії та Тихого океану становить 786 828,03 дол. США досягне 298 851 461 доларів США у 2022 році та буде зменшуватися щороку. США до 2025 року. Тенденція Арабської Республіки визначається подібними змінами [68].

За допомогою інформаційної платформи APC-inform та аналізу агрегованих тижневих даних трендове дослідження індикаторів експортного потенціалу характеризується як достовірне.

Таким чином, послідовне та паралельне падіння експортного потенціалу вказує на важку ситуацію в агропромисловому секторі України, на яку, окрім війни,

можуть вплинути зовнішні чинники, такі як структурні проблеми чи ринкові зміни. Експертні оцінки, що передбачають постійне падіння, вказують на необхідність вирішення ключових викликів і проблем галузі.

Висновок до розділу 3

Умови євроінтеграції створюють необхідність для українського аграрного сектору збільшувати конкурентоспроможність. Це включає вдосконалення технологій, підвищення якості продукції, адаптацію до європейських стандартів якості та безпеки, а також оптимізацію виробничих процесів. Переваги від євроінтеграції, такі як доступ до нових ринків і технологій, можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності українських сільськогосподарських виробників.

Війна суттєво ускладнює експорт сільськогосподарської продукції до країн ЄС. Зокрема, це призводить до перешкод у здійсненні транспорту, погіршення умов зовнішньоекономічної діяльності через політичну нестабільність та загострення міжнародних відносин. Також виникають проблеми з якістю продукції через обмежений доступ до ресурсів або збільшення витрат на їх забезпечення.

Дослідження конкурентних переваг українського агроекспорту до країн ЄС обумовлена кількома важливими чинниками:

1. Економічне значення аграрного сектора України. Аграрний сектор є одним з ключових елементів економіки України. Він забезпечує значну частку ВВП країни та є основним джерелом валютних надходжень через експорт сільськогосподарської продукції. Висока конкурентоспроможність українського агроекспорту може сприяти економічному зростанню та стабільності країни.

2. Стратегічне партнерство з ЄС. Україна має стратегічне партнерство з Європейським Союзом, що закріплено в Угоді про асоціацію. Це партнерство відкриває широкі можливості для експорту української продукції на ринки ЄС.

3. Зростання попиту на аграрну продукцію. ЄС є одним з найбільших імпортерів аграрної продукції у світі. Зростаючий попит на сільськогосподарську

продукцію в країнах ЄС, особливо на екологічно чисту та органічну продукцію, відкриває додаткові можливості для українських виробників.

4. Виклики та бар'єри на шляху до ЄС. Українські експортери стикаються з низкою викликів та бар'єрів при виході на ринок ЄС, включаючи високі стандарти якості, жорсткі регуляторні вимоги та конкуренцію з боку інших постачальників. Аналіз конкурентних переваг дозволяє ідентифікувати сильні сторони українського агроекспорту та розробити стратегії для подолання цих бар'єрів.

5. Підвищення інноваційності та ефективності. Інновації у виробництві, логістиці та маркетингу є критично важливими для підвищення конкурентоспроможності українського агроекспорту. Дослідження сприятиме впровадженню нових технологій та методів, що підвищать ефективність та продуктивність аграрного сектора.

У воєнний та повоєнний період важливо враховувати нестабільність на міжнародному ринку та змінність умов експорту. Зокрема, необхідно активізувати дипломатичні зусилля для забезпечення доступу до ринків ЄС та зменшення торговельних бар'єрів.

ВИСНОВКИ

Отримання конкурентних переваг в агропромисловості України в контексті глобальних ринків вимагає комплексного підходу та уважного врахування різних аспектів. В основі цього процесу лежать теоретичні засади, такі як теорія ресурсів і здібностей, теорія стратегічних груп та теорія інновацій, які допомагають зрозуміти механізми формування конкурентних переваг та розробити ефективні стратегії.

Регулювання аграрного експорту між Україною та Європейським Союзом, яке включає угоди про асоціацію, фітосанітарні та ветеринарні вимоги, тарифи та квоти, визначає умови ввезення українських аграрних товарів на європейський ринок і впливає на конкурентоспроможність українських виробників.

Створення глобальних продуктів в агропромисловості України може стати ключовим фактором у досягненні конкурентних переваг. Це вимагає ретельного

дослідження ринків, адаптації продуктів до місцевих потреб, ефективного маркетингу та впровадження інновацій.

Дослідження структури та динаміки українського агроекспорту до країн Європейського Союзу є важливим аспектом аналізу економічних відносин між Україною та ЄС. Аналіз показує постійне зростання обсягів експорту різних видів сільськогосподарської продукції до країн ЄС, що свідчить про високу конкурентоспроможність українського аграрного сектору на міжнародному ринку. Це зростання вказує на ефективність існуючих стратегій та здатність українських виробників відповідати європейським стандартам.

Розвиток українського агроекспорту до країн ЄС значною мірою залежить від політичної та економічної ситуації як всередині країни, так і в міжнародному контексті. Геополітична стабільність, економічні реформи, а також дотримання вимог та стандартів ЄС відіграють ключову роль у забезпеченні подальшого зростання експорту.

Отже, вивчення структури та динаміки українського агроекспорту до країн ЄС дозволяє зробити важливі висновки щодо тенденцій розвитку аграрного сектору України на міжнародному ринку. Це дослідження також допомагає визначити ключові фактори, які впливають на цей процес, такі як політична стабільність, економічна політика, інновації та адаптація до міжнародних стандартів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій, спрямованих на подальше зміцнення позицій України на європейському аграрному ринку та забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору в умовах глобальної конкуренції.

Умови євроінтеграції створюють необхідність для українського аграрного сектору збільшувати конкурентоспроможність через вдосконалення технологій, підвищення якості продукції, адаптацію до європейських стандартів якості та безпеки, а також оптимізацію виробничих процесів. Євроінтеграція відкриває доступ до нових ринків і технологій, що може суттєво сприяти підвищенню конкурентоспроможності українських сільськогосподарських виробників.

Війна суттєво ускладнює експорт сільськогосподарської продукції до країн ЄС, створюючи численні перешкоди, такі як проблеми з транспортуванням, погіршення

умов зовнішньоекономічної діяльності через політичну нестабільність та загострення міжнародних відносин. Додатково, виникають труднощі з забезпеченням якості продукції через обмежений доступ до ресурсів або збільшення витрат на їх забезпечення.

У воєнний та повоєнний період важливо враховувати нестабільність на міжнародному ринку та змінність умов експорту. Зокрема, необхідно активізувати дипломатичні зусилля для забезпечення доступу до ринків ЄС та зменшення торговельних бар'єрів. Це може включати переговори щодо зниження митних тарифів, спрощення процедур митного оформлення та підвищення квот на експорт української продукції.

Отже, український аграрний сектор, незважаючи на виклики, пов'язані з війною, має значний потенціал для інтеграції в європейський ринок. Забезпечення стабільного доступу до ринків ЄС та впровадження сучасних технологій і стандартів якості стане запорукою підвищення конкурентоспроможності та стійкого розвитку аграрного сектору України в умовах євроінтеграції.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2022. URL: <https://minagro.gov.ua>.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991, N 29, редакція станом на 01.01.2016р.
3. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24 червня 2004 року.
4. Закон України «Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України» від 9 грудня 2005 року.
5. Закон України «Про фермерське господарство» № 1067-VIII від 31.03.2016р.

6. Постанова Кабінету Міністрів України № 364 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» від 22.04.2013р.
7. Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. від 26 жовтня 2015р.
8. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року» від 5 липня 2019 р. № 595-р.
9. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018рр» від 14.08.2013р.
10. Розпорядження КМУ «Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року» від 12.06.2018р.
11. Агакерімова Р. Ю. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. Економіка і суспільство. Випуск # 50 / 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>.
12. Бірта Г. О. Основи рослинництва і тваринництва / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу. Центр навчальної літератури (ЦУЛ), 2019. 304 с.
13. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України : колективна монографія / за заг. ред. О. О. Борзенко. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2022. 264 с.
14. Горлачук М. Агропродовольчий ринок в умовах глобалізації: світовий досвід регулювання та інфраструктурно-інституційного розвитку. Інноваційна 77 економіка. 2019. № 5-6. С. 46-55.
15. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. Економіка України. 2022. № 5. С. 3–25.
16. Довгаль О. В. Роль державної політики у формуванні продовольчої безпеки країн Європейського Союзу (English). Modern Economics. 2022. № 33(2022). С. 132-139.

17. Зубар І. В. Стратегія продовольчої безпеки в умовах війни / І. В. Зубар, Ю. В. Онищук. // Публічне управління та митне адміністрування. 2023. С. 78–81.
18. Кисіль В.А. Роль українського зерна в забезпеченні світової продовольчої безпеки в умовах війни// XXIII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки». – К.: НАУ, 2023. – С. 186-187.
19. Коваленко О. В., Ященко Л. О. Оцінка регіональної продовольчої безпеки України на засадах сталого розвитку. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10, № 18. С. 11 228-236.
20. Мотузенко В.С. Проблеми розвитку аграрного комплексу України в умовах російської агресії// XIV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. – С. 231-233.
21. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. Економіка України. 2022. № 5. С. 26–27.
22. Побоченко Л.М., Мотузенко В.С. Роль АПК України в проблемі забезпечення продовольством у світі в умовах війни // LV Міжнародна інтернет - конференція «Development of science and technology», 6-7 липня 2023 р., Канада, м. Оттава. – С. 181-183.
23. Побоченко Л.М., Кисіль В.А. Сучасні тенденції розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні// Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. – С. 210-213.
24. Побоченко Л.М., Татаренко Н.О., Прокоп'єва А.А. Сучасні тренди розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2220>
25. Прокопенко О.С. Рослинництво в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2021. –220 с.

26. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / О. В. Собкевич та ін. ; за ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с.
27. Русанюк В. В. Державне регулювання розвитку підприємництва в аграрному секторі. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 94-102.
28. Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. Економіка АПК. 2019. № 2. С. 73 - 83.
29. Скидан О. В., Литвинчук І. Л., Николюк О. М., Пивовар П. В., Іванюк О. В., Гринишин В. Є. Формування та реалізація державної політики продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020. № 7 (309). С. 20–32.
30. Хахула Б. В. Теоретичні основи функціонування і розвитку агропродовольчих ринків в умовах посилення глобалізаційних процесів. Економіка та держава. 2018. № 10. С. 76-80.
31. Banse M. Der Ukraine-Krieg und seine Folgen: Auswirkungen auf die agrarpolitische Debatte Informations. 2022.
32. Câmpeanu V. The Effects Of The War In Ukraine – The Global Food Crisis Becomes More Real. Euroinfo. 2022. Vol. 6(1), P. 3 - 15.
33. Skydan O., Hrynyshyn V. Risks and threats to ensuring food security of Ukraine: methodological foundations and practical evaluation. 2020. № 2. P. 96–101.
34. Parkhomenko N. Development of export potential of ukraine's agricultural sector / N. Parkhomenko, I. Otenko, V. Otenko et al. // Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. – 2022. – Vol. 22. – Issue 1. – P. 485-492.
35. <https://mof.gov.ua/uk> - офіційний сайт Міністерства Фінансів України.
36. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.
37. <https://minagro.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України.
38. <https://www.ucab.ua/ua> - офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ).

39. <http://www.wto.in.ua> – офіційний сайт СОТ в Україні.
40. <https://www.me.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства економіки України.
41. <http://www.worldbank.org> – офіційний сайт Світового банку.
42. <http://agroconf.org/content> – офіційний сайт Української аграрної конференції.
43. <http://agronews.ua> – офіційний сайт *АгроНовини*.
44. <https://forbes.ua> - офіційний сайт журналу «Forbes Україна».
45. <http://www.undp.org.ua> – офіційний сайт *Цілей Розвитку Тисячоліття ООН*.
46. <http://www.unctad.org> – офіційний сайт ЮНКТАД.
47. <https://mfa.gov.ua/> - офіційний сайт Міністерства Закордонних Справ (МЗС) України.
48. <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome> - офіційний сайт USDA (Міністерства сільського господарства США).
49. <http://www.un.org> - офіційний сайт ООН.
50. <http://www.imf.org> - офіційний сайт МВФ.
51. <https://www.wfp.org> – офіційний сайт Всесвітньої продовольчої програми ООН.
52. <http://www.fao.org> – офіційний сайт Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).
53. <https://minagro.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України.
54. Агропромисловий комплекс України, огляд ніші та реалії сьогодення. *УС.Market*. 2023. URL: <https://blog.youcontrol.market>.
55. Висновок за результатами опитування фермерів в Україні. *Help – Hilfe zur Selbsthilfe*. 2023. URL: <https://urb.org.ua>.
56. Загроза продовольчій безпеці світу. Міністерство Закордонних Справ України. 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>.
57. Експорт сільськогосподарської продукції змінив географію, майже 60% приходить на Європу – УКАБ. URL: <https://www.epravda.com.ua>.

58. Курман Т. В. Агробізнес та продовольча безпека: загрози та проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. Вип. 3. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264923>.
59. Огляд збитків та втрат в АПК. Київська Школа Економіки. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/>.
60. Організація виробництва в галузі рослинництва. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/ebook/mn/ov/page9.html>.
61. Світове виробництво пшениці: скільки було вирощено та експортовано за два роки. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/03/infografika/svit/svitove-vyrobnyctvo-pshenyzi-ski-lyu-bulo-vyroshheno-taeksportovano-dva-roky>.
62. Тваринництво як бізнес і галузь сільського господарства. URL: <https://blog.agrokebety.com/tvarynnytstvo-yak-biznes-i-haluz-silskoho-hospodarstva>.
63. Третина промислового потенціалу в Україні не задіяна через високі ризики. Український Союз Промисловців і Підприємців. 2022. URL: <https://uspp.ua/news>.
64. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-usviti/>.
65. Як відновити аграрну галузь [Електронний ресурс] // Економічна Правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/>.
66. Agricultural support estimates (Edition 2023). OECD. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/545b3853-en>.
67. International monetary fund. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR#whatsnew> (дата звернення: 05.05.2024).
68. Crop Prospects and Food Situation
69. Global Food Security Index 2023. URL: <https://impact.economist.com>.
70. Global Food Security Index, GFSI URL: <https://biz.nv.ua/ukr>.
71. FAO Statistical Pocketbook 2022. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>.
72. Food, beverage and agriculture industry in sights. URL: <http://www.gecapital.com.pdf>.

73. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. July 2022. /Food and Agriculture Organization. 2022. URL: <http://www.fao.org/3/CA0239EN/ca0239en.pdf>.
74. Food, beverage and agriculture industry in sights. Food and Agriculture Organization. 2021. URL: <http://www.gecapital.com.au>.
75. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://fenix.fao.org/faostat/internal/en/#data/TCL> (дата звернення: 05.05.2024).
76. KSE Агроцентр. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд дол. США. 2022. URL: <https://kse.ua>.
77. The state of food security and nutrition in the world 2023. URL: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en>.
78. The Global Competitiveness Report 2021-2022. URL: <http://www.weforum.org/reports>.
79. Leal Filho, W., Fedoruk, M., Paulino Pires Eustachio, J. H., Barbir, J., Lisovska, T., Lingos, A., & Baars, C. (2023). How the War in Ukraine Affects Food Security. *Foods*, 12 (21). URL: <https://doi.org/10.3390/foods12213996>.
80. OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-2032, OECD Publishing, Paris/ Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/world/oecd-fao-agricultural-outlook-2023-2032>.
81. OECD Agriculture Statisticsю URL: <http://dx.doi.org/10.1787/agr-data-en>.
82. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service. URL : <https://www.fas.usda.gov/>.
83. USDA спрогнозувало падіння виробництва української пшениці на 21%. URL: <https://ukragroconsult.com>.
84. World trade report, 2023. URL: <https://www.wto.org>.
85. World Trade Statistical Review 2023. URL: <https://www.wto.org>.
86. World Investment Report 2022: Global Value Chains: Investment and Trade Development. URL: <http://unctad.org>.
87. World Agricultural Supply and Demand Estimates. URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0523.pdf>.